

Platthy István
művészetterapeuta
platthy@csontvarystudio.hu

2015.

Érzelmi elhanyagolás, hospitalizáció, szimbiotikus állapotok, érzelmi labilitás

Emotional abandonment, hospitalization, symbiotic bonds, emotional instability

In this paper I would like to present the consequences of hospitalization in infants' homes; showing how early emotional abandonment may lead to personality disorders – emotional dysregulation, affective instability and symbiotic relationship schemes – in adolescence and young adulthood.

According to latest research, under normal circumstances the infant is able to perceive himself as different from the Other without any difficulties. However, if he experiences emotional abandonment in his early stages of life, he may develop deficiencies in later relationships when borders of Self and Other dissolve. I have chosen to present this through drawings and childhood scribbles from the perspective of the art-therapist.

During the 29 years of my work in a children's home I have known adolescents and young adults who had spent their early years in infants' homes and we have gone through their impulsive behaviour, extreme emotional instabilities and psychological pains together. I was deeply touched by the problem and with my colleagues we have started to look for solutions that may reduce the harmful effects of hospitalization in our infants' home.

Bevezető

Tanulmányomban csecsemőotthonokban fellépő hospitalizációs ártalmakat szeretném bemutatni, az ebből adódó érzelmi elhanyagolás nyomán kialakuló serdülő, illetve fiatal-felnőttkori személyiségzavar által fellépő bizonyos szimbiotikus állapotokat, affektív instabilitást, szélsőséges érzelmi megnyilvánulásokat a művészetterápiás folyamat során keletkezett rajzok tükrében. Mindezt azért teszem, mert 29 évi gyermekotthoni munkám során számtalan olyan serdülővel találkoztam akik csecsemőotthonokban töltötték életük korai éveit, átéltem velük együtt agresszív megnyilvánulásait, szélsőséges érzelmi hullámzásait, lelki szenvedéseiket. 17 éve a Pécsi Gyermekotthon vezetője vagyok és egy évvel ezelőtt hozzánk csatolták a csecsemőotthont is. Mivel szakmailag mélyen megérintett a probléma, ezért elkötelezetten el kezdtük keresni kollégáinkkal azokat a megoldásokat melyekkel jelentősen lehet csökkenteni a hospitalizációs ártalmakat.

A csecsemő számára egészséges körülmények között nem probléma, hogy szétválasztottan észlelje önmagát és a másikat, mert rendelkezik az ehhez szükséges képességekkel, mindezt a bontakozó interszubsztívumot kisgyermekkorai firkák segítségével illusztrálni is fogom. Ha azonban érzelmi elhanyagolás következik be élete korai szakaszaiban, akkor az olyan mértékű hiányállapotokhoz vezethet, amely későbbi

kapcsolataiban a szelf és a tárgy közötti határok elmosódásához, szimbiotikus kapcsolati sémákhoz, patológiás kötődésekhez vezet. A probléma illusztrálására példát mutatok be gyermekotthoni művészetterápiás folyamat során készült alkotásokból és az alkotások nyomán kibontakozó párbeszédkekből, kialakuló kapcsolatból az alkotó és köztem. A bemutatásra kerülő csecsemőotthonban nevelkedő, 3 éves korától nevelőszülőnél élő, serdülőkorában a gyermekotthonba került fiatal alkotásain jól követhető ez a patológiás szimbiotikus állapot, érzelmi labilitás, illetve annak gyógyulási folyamata, az autonóm személyiséggé válás folyamatában.

Végezetül azokat az erőfeszítéseket mutatom be, hogy mit teszünk jelenleg csecsemőotthonunkban a hospitalizációs ártalmak csökkentésére, hogy a csecsemőotthonból kikerülő gyermek felnőve ne szenvedjen például indulatkezelési problémákkal, érzelmi labilitással. Képesse váljon az empátiára, ne csak mások hanem önmaga mentalizálására is.

Intézményünk rendelkezik még nevelőszülői hálózattal is. Úgyhogy az a célunk, hogy a csecsemőotthonunkba bekerült babák minél hamarabb nevelőszülőhöz kerüljenek. Azonban arra törekszünk, hogy abban a néhány hónapban, míg a csecsemőotthonban tartózkodnak - a lehetőségekhez képest - a leoptimálisabban fejlődjenek. Különösen erre késztet bennünket az a sok évtizedes tapasztalat amely a serdülőket nevelő gyermekotthonunk mutat, hiszen azt tapasztaltuk, hogy indulatkezelési probléma, és a kötődési zavar a csecsemőotthonban nevelkedő gyermekek egyik klasszikus tünete. Előadásomban ezt a problémakört szeretném bemutatni, körbejárni, úgy ahogy ezt mi megéljük.

Személyközi önérzékelés Daniel N. Stern szelf-érzet elmélete tükrében¹

Daniel N. Stern amerikai pszichiáter szerint a személyközi önérzékelés, a szelf szubjektivitás 7. hónaptól jelenik meg és 15. hónapig erőteljesen formálódik és egész életen át fennmarad. Előzményei már a születés pillanatától jelen vannak. Ebben a szakaszban a csecsemő felfedezi, hogy ő és a „másik” eltérő szubjektív élmény világgal, tapasztalattal, figyelemmel, szándékkal és érzelmi állapottal rendelkezik, de ezt meg tudják osztani egymással. Már a másodiktól a hetedik hónapig a teljes érzelmi színpálya az a hatalmas tartománya, amelyet a kisded érezni képes, csakis a másik jelenlétében és interaktív közvetítése által lehetséges, azaz a másik személlyel való együttléten keresztül.

¹ Dániel N. Stern: A csecsemő személyközi világa Fordította Dr Balázs-Piri Tamás, Budapest, Animula Kiadó 2002.

A szubjektív szelf-érzet az anya úgynevezett „affektív hangolódása” során alakul ki. A hangolódás nem tudatos folyamat és ezen tapasztalat megformálása egy különösebb jelentéssel nem bíró kifejezésben, egy mozdulatban, egy sóhajban, egy elhajlásban, egy hangban manifesztálódik. Az affektív hangolódás során központi szerephez jutnak a vitalitás affektusok.

Az intenzív együttes élményeket nem kíséri határfeloldódás vagy konfúzió, hanem a csecsemő az érintetlenül maradó elhatárolt szelférzet alapján éli át ezeket. Ezért a csecsemő, a legújabbkori csecsemőkutatások által feltárt képességeinek és adottságainak figyelembevételével alapján Mahler szimbióziselmélete tarthatatlan.

A személyközi önérzékelés során az affektusok interszubjektív cseréjének kell végbemennie, ehhez azonban a szoros utánzás magában még nem elég. Először is a szülőnek képesnek kell lennie arra, hogy a csecsemő szemmel látható viselkedéséből kiolvassa a csecsemő érzelmi állapotát, mentalizálja azt, ehhez azonban szükséges a kontingens érzelmi illeszkedés. Másodszor a szülőnek olyan magatartást kell tanúsítania, amely nem hajszálpontos utánzata a kised nyilvánvaló viselkedésének, valamiképp még is megfelel neki. Harmadszor a csecsemőnek képesnek kell lennie arra, hogy úgy értelmezze a megfelelő szülői választ, mint amelynek köze van a csecsemő eredeti érzelmi élményéhez, s nem pusztán utánozza az ő viselkedését. Csak e három feltétel megvalósulása esetén mondhatjuk el, hogy egy adott személyen belüli érzelmi állapotok a másik személy számára is megismerhetőek és mindketten beszéd nélkül is azt érezhetik, hogy a tranzakció létrejött. *„Az interszubjektivitás és a szubjektív szelf-érzet megjelenése döntő lépés a csecsemő fejlődésében, konzekvenciái jelentősek a pszichopatológiában és a terápiában. Az interszubjektivitás szélsőséges formái súlyos állapotokat írnak le, egyrészt egyfajta kozmikus magányosság és izoláció, másrészt, mint pszichikus transzparencia jelenhet meg. A csecsemő egyik szélsőséget sem tapasztalja, állapota a kettő között húzódik. A szubjektív szelf-érzet az anya un.” Affektív hangolódása” (affect attunement, Stern 1985) során alakul ki. Az affektív hangolódás interaffektív mozzanat, tükrözésnek és empátiás válaszolásnak is nevezik, Winnicott és Kohut is részletesen tárgyalja (Winnicott 1965, Kohut 1971, 1977). A sterni használat azért szerencsésebb, mert hangsúlyozza a jelenség preverbális természetét, s a megfigyelési adatok jól leírják a folyamat keresztmodális (cross-modal) jellegét, míg a tükrözés és az empátia egyrészt csak részben azonos fogalmak. Az affektív hangolódás előtt az anya általában utánozza, követi a csecsemő akcióit. A szubjektív szelf-érzet megjelenésével az anya interakciós stratégiája is változik, mivel megjelenik az interszubjektív dimenzió. Az*

interszubjektív kapcsolat két szubjektív szelf-érzet kapcsolatát jelenti, preverbális.”² (Tényi Tamás 2000.)

Most az interszubjektivitás bemutatása következik a korai gyermekrajzok, firkák tükrében.

A korai gyermekrajzok, firkák tudományos kutatásának legnagyobb módszertani hibája, hogy különböző gyerekektől származó alkotásokat vizsgálva a közös jellemzők alapján értelmezi az egyes rajzi jelenségeket, kiragadva ezzel egy-egy gyermek rajzát a dinamikus rajzi folyamatából. Pedig már Rudolf Arnheim is rajzi folyamatokról beszél a kisgyermek esetében. *„A kezdeti alakok gazdagítása folyamán a gyermek előbb-utóbb két irányba fejleszti tovább az ősi köralakot. Az egyik az, hogy több kört egy összetettebb alakzatban kombinál.”*³ (Rudolf Arnheim 1974.) Dr. Hárdi István dinamikus rajzvizsgálati módszere egy-egy személy rajzi folyamataiba ágyazottan vizsgálja rajzainak sorozatát. Igaz, hogy megállapításait a klinikumra alkalmazta, azonban szemlélete a korai rajzi kifejezés, a kisgyermekfirkák vizsgálatának terén is érvényes. *„Szemben a klasszikusnak vagy statikusnak mondható rajzvizsgálattal. Nem egyetlen rajz alapján alakítok ki véleményt, hanem mindig sorozatos összehasonlító lehetőséget nyújtó anyagra támaszkodom... A dinamikus jelző tehát első lépésben állapotváltozások, folyamatok észlelését jelenti... A képi kifejezés területén kevesen foglalkoztak a személyiségváltozás, az átalakulás kérdésével. A dinamikus rajzvizsgálat módot ad arra, hogy több év, sőt évtizedek személyiségváltozását, illetve változatlanóságát megmerevedését összehasonlítás útján közelítsük meg.”*⁴ (Dr. Hárdi István)

Tehát a kisgyermek firkái nem céltalan összevisszaságok, hanem struktúrával, dinamikus rendszerrel rendelkező rajzi alkotó folyamatok, a szerveződés belső élményére épülnek. Az önmagától bontakozó rajzi folyamatot párhuzamba állítom a legújabb csecsemőkutatásokon alapuló énefejlődési elméletekkel, különösen a már előzőekben vázolt Daniel N. Stern átfogó elméletével.

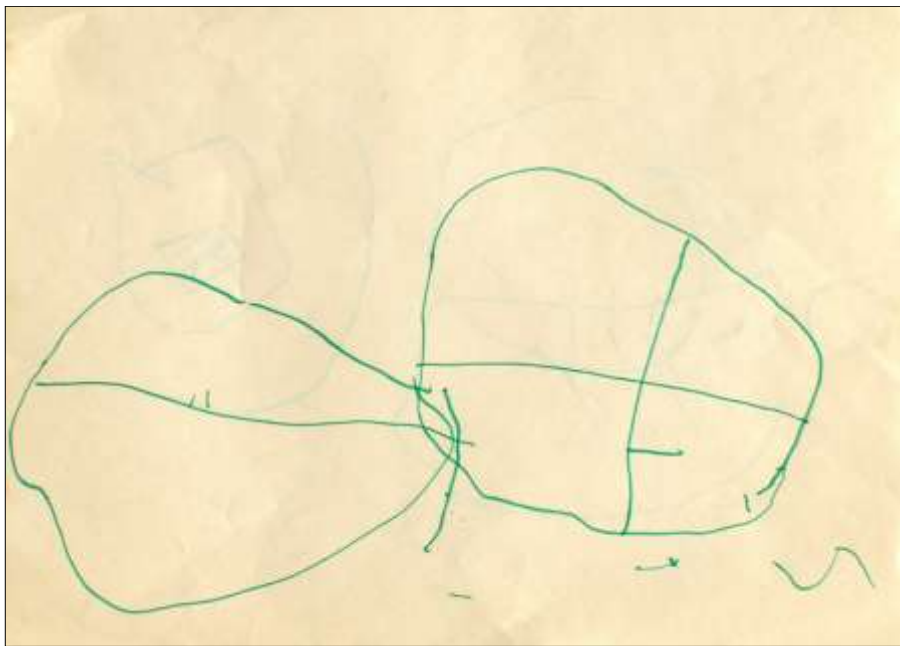
A korábban 0-15 hónapos korban lezajlott szelf-fejlődési folyamatot 2-3 éves korában újra végigjárja a kisgyermek, melyet már vizuális szimbólumok, ősi képzetek segítségével jelenít meg, hiszen a szelf-érzetek, ha kialakulnak, az egész élet során aktívak, funkcionálók maradnak, növekednek és egyidőben léteznek. Vagyis ősi alapvető vizuális szimbólumok,

² □ Dr. Tényi Tamás: A pszichodinamikus pszichiátria a legújabb pszichoanalitikus eredmények tükrében Budapest, Animula, 2000. 29. oldal

³ Rudolf Arnheim: A vizuális élmény, Az alkotó látás pszichológiája (Aldus Kiadó, Bp. 2004) 108. oldal

⁴ Hárdi István: Dinamikus rajzvizsgálat, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt. 2002. 67. oldal

jelek segítségével lemodellezi újra a kisgyerek a benne formálódott szelf-fejlődési folyamatot. Különösen azért is lehet ez így, hiszen a rajzolással, firkálgatással szinte egyidőben jelenik meg a szimbolikus játék is életében. A szimbolikus játék is egyfajta modellezésként értelmezhető. Úgy tűnik, hogy a kisgyermeknek a bontakozó önérzékelésüket újra és újra előszeretettel szeretik átélni, és ebben segít számukra a mindezt megidéző firkarajzolás, hiszen később is, amikor már összetettben szerveződő firkaformákkal kísérleteznek, újra és újra visszatérve szeretik rajzolni a kezdeti alapfirkákat. Ugyanakkor felfoghatjuk úgy is az gyermekrajz firkákat, mint hogy explicit módon mentalizálja a gyermek saját belső szelf-állapotait, belső szelf-érzeteit. „Az explicit mentalizáció szimbolikus, ennek megfelelően, ha azért festünk, vagy azért szerzünk zenét, hogy mentális állapotainkat reprezentáljuk – miként az a művészetterápiában lenni szokott – akkor szintén explicit mentalizációról beszélünk.”⁵ (Fonagy Péter, 2008.)

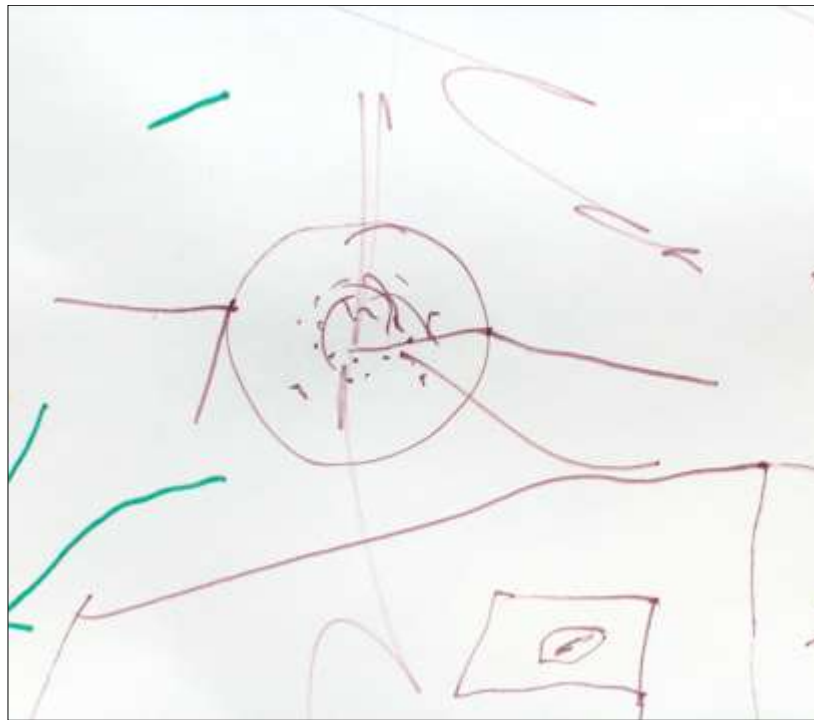

1. ábra „Körkereszt születése” Kétéves lány rajza

A továbbiakban egy normál családban nevelkedő egészséges két és fél éves kislány rajzi sorozatát mutatom be, az interszubjektivitást megjelenítésének szép példájaként. A gyermekek legelső 1,5-2 éves kor között megjelenő firkái már üzenetet hordoznak, nem

⁵ Peter Fonagy, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman: Mentalizáció a klinikai gyakorlatban, Budapest, Oriold és Társai Kiadó 2011. 26. oldal

kaotikus vonalak, hanem már bizonyos struktúrákat alkotnak. E struktúráknak karakteres alaptípusai figyelhetők meg. Másfél éves korban még a különböző alap-firkatípusok véletlenszerűen kerülnek egymás mellé. 2-3 éves kortól a különböző firka típusoknak kezd egymáshoz közeledni, elkezdnek kapcsolódni egymáshoz. A fészekfirka rajzolgatása is előbb-utóbb arra készíti a gyermeket, hogy középpontja felé koncentráljon, azt kitüntesse, megjelölje. Végül is az alapfirka-karakterek kombinálódnak, különböző alakzatokat így, többek között körkeresztet alkotnak, mint ahogy azt az 1. ábrán látjuk.

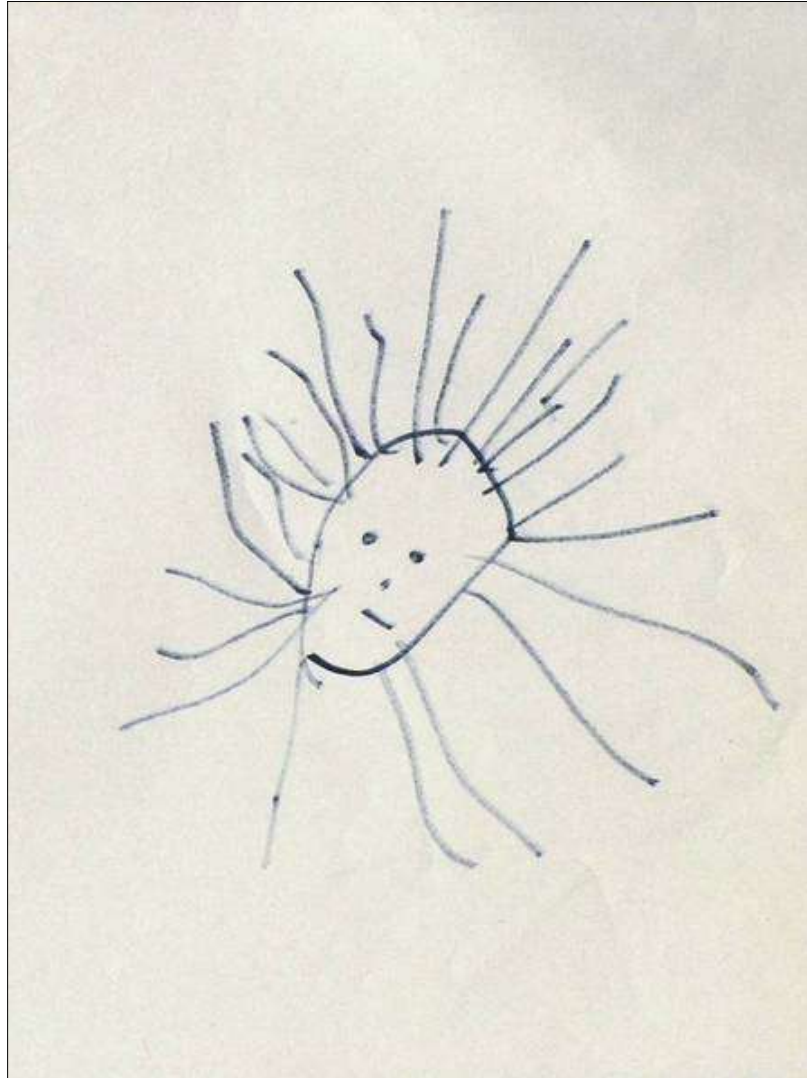

2. ábra „A Nap, vagy ember születése” Kétéves lány rajza

Az eredendően bennünk lévő képi konstruálóképesség hatására, az után a körkereszt egyenlő szárú keresztje a körből „kifelé nyomul”, megsokszorozódik a kör kerületén, napsugarat hozva létre a kisgyermek Napot idéző rajzán, a bent maradó pontokból, köröcskékből aztán fokozatosan szem, orr, száj, vagyis arc szerveződik (lásd 2–3. ábra).

„A köralak továbbfejlesztésének másik iránya a kör sugarait emeli ki, és a sugárküllős napalakzathoz vezet el, melyen egyenes vonalak vagy téglalapok nyúlnak ki sugárirányban egy középponti körből vagy koncentrikus körök együtteséből. Míg pusztán a kerekesség semmilyen térbeli irányra nem utal, minden egyes sugár éppen ezt teszi. Mivel azonban a sugárnyaláb valamennyi irányt többé – kevésbé egyenletesen érinti, a sugárküllős napalak,

mint egész még mindig megelőzi azt a fejlődési fokot, amelyre már az irányok differenciáltsága jellemző."⁶ – írja Rudolf Arnheim (1974) könyvében a korai gyermekrajz-firkákat bemutató fejezetben.

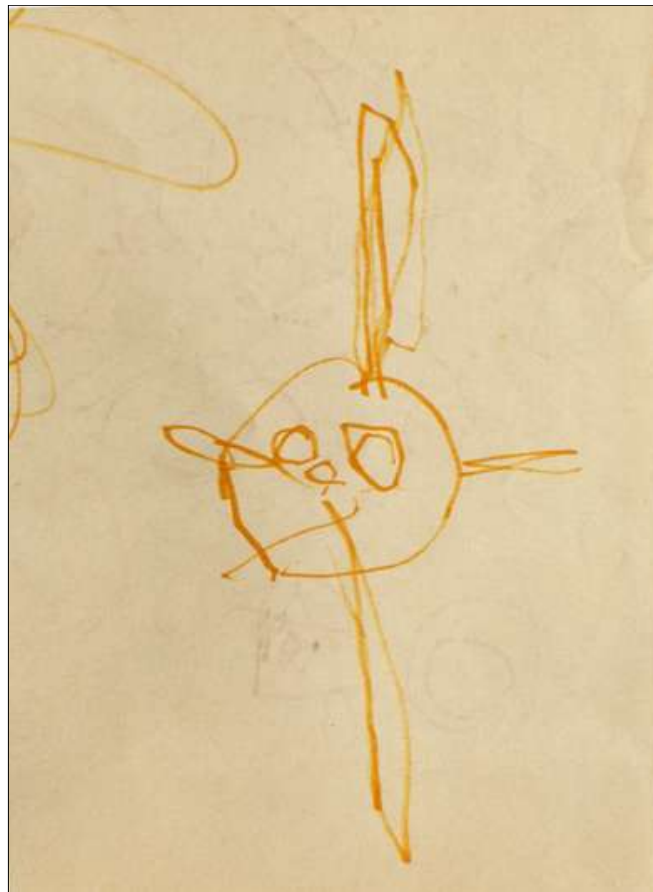

3. ábra "A személyes Nap" Kétéves lány rajza

A Nap minden kisgyermek számára rendkívül fontos kép. Nem csak kozmikus objektumként, természeti jelenségként, vagy a transzcendens megidézőjeként, hanem élő személyként él benne. A Napnak arca van, 3. ábra. Nem véletlen, hogy a Nap arcát a mandala középpontjából „szétszóródó” pontok, vonalak hozzák létre. Abból a központból lesznek,

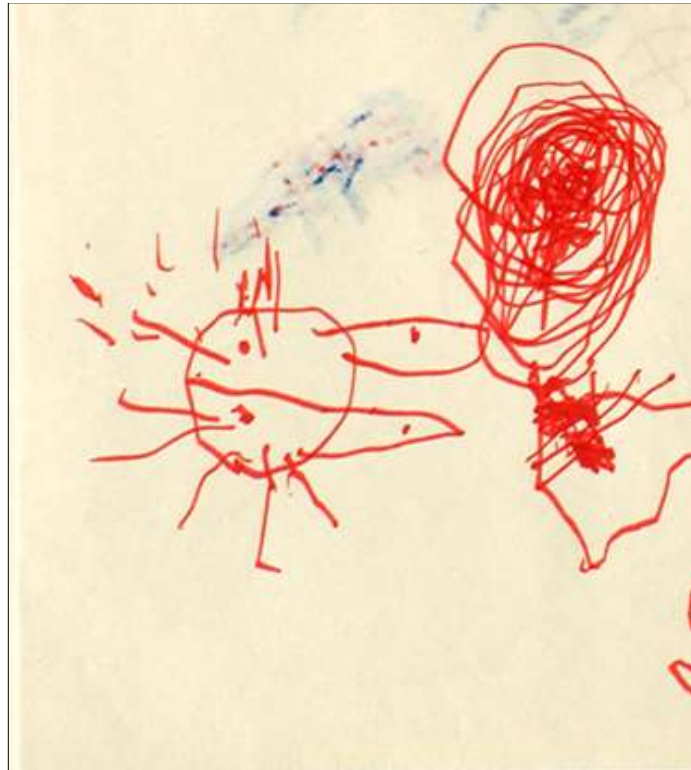
⁶ Rudolf Arnheim: A vizuális élmény, Az alkotó látás pszichológiája (Aldus Kiadó, Bp. 2004) 108. oldal

amelyek mind az énképzet, mind a másik személy képzete, vagy későbbi istenképzet megidézői lehetnek, mégpedig azon az alapon, amely a képzetben közös, ez pedig a személy-mivoltuk, ettől lesz többek közt a Napnak arca, ettől lesz személyes. Ezzel a megszemélyesüléssel a szubjektív szelf-érzet szimbolikus felidézése is kezdetét veszi. Megemlítem, hogy Stern állításának fényében – miszerint a szelf élmény akkor is létezik, ha a szelfet szabályozó másik inkább elképzelt, mint jelen való személy – beláthatóvá válik, hogy az istenképzet alapja többek között a szubjektív szelf-érzet kialakulásában is gyökerezik.

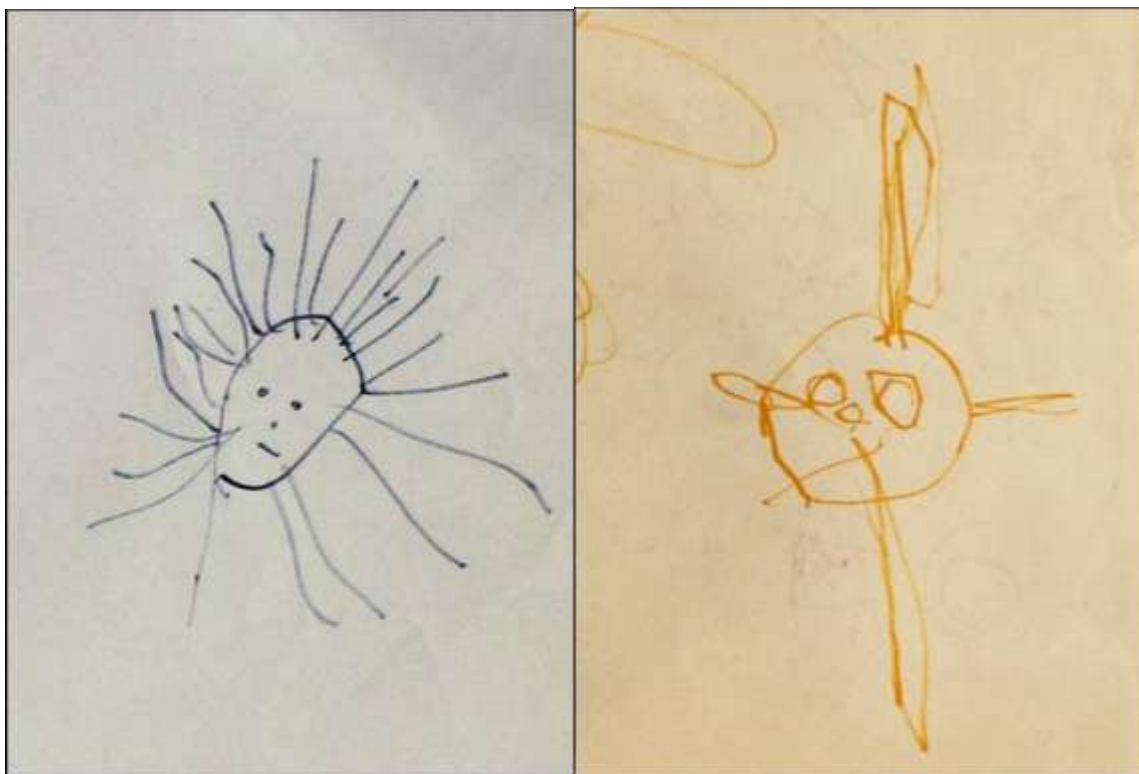
4. ábra „Embermegjelenítés kialakulása a körkeresztből.” Kétéves lány rajza

A körkereszt másképp is differenciálódhat, ebből születik meg az emberábrázolás. Először a körkereszt függőleges szára kilép a körből, lábbá, hajjá alakul, míg a vízszintes kézként nyúlik ki a körből. Vagyis a négyes szerkezet megmarad, nem sokszorozódik meg a kör ívén, mint a Nap megidézése esetén. Itt is a bent maradó pontokból, köröcskékből szem, orr, száj lesz. Így születik meg az első emberábrázolás, a fejláb-emberke, 4. ábra.

5. ábra „Ember vagy Nap kialakulása a körkeresztből.” Kétéves lány rajza

5. ábrán jól láthatjuk ez a két szerveződési irányt, hogy a körkeresztből ember is lehet, Nap is lehet. A bal oldali alakzatnál még nem dőlt el, hogy fejláb emberke lesz-e belőle, vagy Nap, hiszen jelen vannak rajta napsugarak is, végtagkezdemények is. Tehát egy rajzon több köztes állapot is megjelenhet, példáját adva annak, hogyan próbálgatja, kísérletezi ki a gyermek új létrejövő formáit, belső képzeletét.

6. ábra „Személyközi önérzékelés, a szelf szubjektivitás kifejezése” Kétéves lány rajza

Tulajdonképpen az előzőekben vázolt rajzi folyamat jól mutatja személyközi önérzékelést, a szelf-szubjektivitást, és ez különösen nyilvánvalóvá válik ha egymás mellé rakjuk a körkeresztből szerveződött két formát a Napot és a fejláb emberkét, 6. ábra.

Mint már utaltam rá, a szelf szubjektivitás kialakulásának szakaszában a csecsemő felfedezi, hogy ő és a „másik” eltérő szubjektív élményvilággal, tapasztalattal, figyelemmel, szándékkal és érzelmi állapottal rendelkeznek, de ezt meg tudják osztani egymással az anya érzelmi ráhangolódása során. Az affektív hangolódás előtt az anya általában tudattalanul utánozza, követi a csecsemő akcióit. Az anya olyan érzelmi minőségeket mutat, amelyek hasonlítanak, de mégsem azonosak a gyermekével ezért az interszubjektív kapcsolatban a gyermek egyidejűleg éli át önmagát és a másik különbözőségét. Ezt az átélést jeleníti meg egyben a fejláb emberkében ahol feltehetően önmagát, a személyes Napban pedig a másikat jeleníti meg.

A kisgyermek, gondozója mellett, egyben a személyes Napban az Istent, a benne bontakozó istenképzetet is megidézheti. Érdekes, hogy a magyar Isten szavunkban az ős-ten, az „ős te” kifejezése rejtőzködik. Az „ős másik” mindennek az eredete, aki előtt még nem létezett másik személy, csak Ő. Érthetővé válik, ha tudjuk, hogy „is” az ős szónak egy régebbi változata, a „ten” pedig a te személyes névmásnak egy archaikusabb előzménye. A Biblia is

néhány helyen Ősöregnek nevezi az Istent. Az imádságban is tegezik az Istent az emberek, amikor megszólják őt, kifejezve azt a bensőséges viszonyt, ahogy az imádkozó ember Istenhez fordul. Az Istennel való kapcsolatunkban is egyfajta interszubsztivitás jelenik meg. A személyesség keresése annyira erős a gyermekben, hogy azután, óvodáskorban már mindent megszemélyesít, a Nap mellett például a felhőknek is arcot, szem-orr-száját rajzol.

A személyiséget az arc jeleníti meg a legjobban, képviseli a legerősebben. Már az újszülöttek erőteljes arcpreferenciáját is tetten érhetjük abban, hogy hajlamosabbak hosszasan követni azokat az előttük mozgó ábrákat, amelynek mintázata emberi arcra emlékeztet. Ez az arcpreferencia akkor is kimutatható, ha a látótér periferiáján jelenik meg. Egy feje tetejére állított arcot ugyanakkor nem preferálnak. Tekintetkövetés is megfigyelhető a csecsemőknél, még ha nem is ismerik fel a másik figyelmének tárgyát.

Szimbiózis patológiája Daniel Stern nyomán

Most pedig nézzük meg, ha kisgyermekkorban az interszubsztivitás sérül, nem megfelelő a kötődés a gyermek és őt gondozó felnőtt között, az milyen patológiás következményekhez vezet. A szubsztív fúziós állapotokban elsődleges egyesülést és másodlagos egyesülést különítünk el. *„Az elsődleges fúziók azok az élmények, amikor a határok hiányoznak, ezért az egyén a másik részének érzi magát, mivel éretlensége miatt nem képes másra, vagyis nem sikerül magát a másiktól megkülönböztetnie... Ugyancsak ide tartozik az összeolvadási vágy is, és félelem az elnyeletéstől, ami a felnőtteknél nem ritka klinikai tünet. Egyben az idősebb gyermekeknél is tapasztalt kóros állapotot, szimbiotikus pszichózis öleli fel, amelyben a gyermek a self-másik határvonalainak feloldódását éli át és ennek következményeképp az egységbe olvadás érzését....*

A másodlagos összeolvadások azok az élmények, amikor az egyén elveszíti észlelési és személyes határait, miután emezek már kialakultak és úgyszólván elnyelődik vagy feloldódik a másik ember félig átjárható személyiségében.”⁷ (Daniel Stern, 1985)

Az az ismert feltételezés, hogy a csecsemő a maga és a másik oszthatatlanságának meghosszabbodott állapotát élné meg, azt jelentené, hogy feltételezzük a csecsemők nem képesek megkülönböztetni magukat másoktól ők is a szelf-másik egység olyan összeolvadási állapotait élik át, mint amilyenekről az idősebb betegek számolnak be. Ez tarthatatlan, mivel az összeolvadás valójában patológiás állapot.

⁷ Dániel N. Stern: A csecsemő személyközi világa Fordította Dr Balázs-Piri Tamás, Budapest, Animula Kiadó 2002.115-116. oldal

Szimbiózis problémájának megközelítése a Fonagy féle mentalizáció, illetve az érzelemszabályozás szempontjából⁸

Saját érzelmi állapotaink helyes mentalizálása akkor fejlődik ki bennünk, ha érzelmeinket csecsemő korunkban visszatükrözték szüleink, gondozóink, előzőleg azonban érzelmileg kontingensen illeszkedve hozzánk, mentalizálták, adekvátan ismerték fel affektív állapotainkat. Ez az érzelemtükrözés lesz az alapja későbbi önálló érzelemszabályozásunknak.

Az anya arcáról leolvasható válaszok, azok melyeket az anya a csecsemő érzelmi állapotaira ad. Ez az érzelemtükrözés sokszor jelölt is, vagyis az anyának jeleznie kell, hogy nem a saját érzelmeit mutatja, hanem azt, hogy tisztában van a baba belső állapotaival. (Ilyen jelölés például a dajkanyelv.)

A szimbiotikus állapotok hátterében kisgyermekkorban szülői érzelmi visszatükrözés elégtelensége áll.

A szimbiotikus állapotban az illető nem érzékeli saját érzelmi állapotát, illetve nem kap adekvát visszatükrözést róla, ezért a másik érzelmi állapotát éli meg sajátjaként, a másik kiszolgáltatottjaként. (Például, ha a másik szomorú akkor ő is szomorú, ha a másik vidám akkor ő is vidám.)

A hasítás patológiája, affektív instabilitás, szélsőséges érzelmi állapotok⁹

A hasítás (splitting) Kernberg szerint az egymásnak ellentmondó érzések, indulatok, impulzusok és szelf- illetve tárgyrepresentációk tudattalan szétválasztása jó és rossz, kellemes és kellemetlen, fenyegető és fenyegetett dolgokra, és ezek egymástól való elkülönítése, izolálása. Ellentmondásos viszonyulások és viselkedések alteráló kifejezése, amelyeket a személy nem vesz tudomásul, tagad. Jellemző az impulzuskontroll szelektív deficitje.

A személy közelében lévő „tárgyak” és „résztárgyak” elkülönítése teljesen jó és teljesen rossz táborba átmenet nélkül, jellemző az idealizálás és leértékelés. A tárgyak könnyen átkerülhetnek egyik táborból a másikba a személyhez való aktuális viszonyuk szerint.

Egymásnak ellentmondó szelf-reprezentánsok koegzisztenciája és alteráló felbukkanása.

⁸ Peter Fonagy, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman: Mentalizáció a klinikai gyakorlatban, Fordította Bulath Máté, Budapest, Oriold és Társai Kiadó 2011. 76-78 oldal

⁹ A pszichiátria magyar kézikönyve. Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt. 2003. 160-161 oldal

Stern-nél inkább preverbális természetű szélsőséges érzelmi állapotokról, átélésekről beszélhetünk ami az érzelmi labilitás következménye.

A patológiás szimbiotikus állapotok, érzelmi elhanyagolás, érzelmi labilitás bemutatása egy rajzi sorozaton keresztül

Projektív folyamatokra épülő rajzterápiás műhelyben több éven keresztül alkotó kamaszleány egymás után következő alkotásainak sorozatát mutatom be. Az alkotó éveken keresztül önsebző magatartást tanúsított, rendszeresen falcolt, zsilteppengével vagdosta karjait. Közben szuicid kísérletek is történtek, továbbá pszichoaktív szer rendszeres használata. A művészetterápiás folyamat 2 év alatt kigyógyította az önsebző magatartásból. 16 éves korában kezdett el járni a Pécsi Gyermekotthon képzőművészet-terápiás foglalkozásaira, és 24 évesen jelenleg is jár ezekre. Az elhagyást követő években többé visszaesés nem volt az önsebzés terén. Fiatal felnőttként érzelmileg labilis személyiségzavarral diagnosztizáltak.

Egymást követő rajzaiban feltárul az önkifejező szimbolizációs folyamat, melyben a belső lelki fájdalmat, az ürességérzést és az önsebzést dolgozza fel esztétikailag is magas színvonalon. Az ő példája is mutatja, hogy a képzőművészetterápia adott esetben még ilyen súlyos pszichiátriai tünetet, mint az önsebzést is képes gyógyítani. Természetesen az alkotás mellett intézményünk elfogadó, érzelmi törődést is nyújtó légköre is segítette a gyógyulás folyamatát. Továbbá 20 éves korától segíti a lelki gyógyulásban egy kibontakozó vallásosság is részéről.

A rajzi sorozatban feltárul az alkotó szubjektív, verbális, nonverbális tudatos és tudattalan világa, traumái, érzelmi deficitjei, szelf-részeinek sérülései. Rajzain visszatérő jegyek, motívumok, személyes szimbólumok hordozzák a benne lezajló lelki folyamatokat és annak változásait, mutatják a gyógyulás folyamatát, dinamikáját. Rajzait személyes gondolataival egészítette ki. Mindezt összevetem személyes életútjával, korai kapcsolatainak sérülésével.

Anitát erőteljes hullámzó érzelmi élet, intenzív érzelmek, affektív labilitás, indulatkitörések és acting-out jellemzik, és könnyen felingerelhető, ugyanakkor nagyon kedves, megnyerő is tud lenni. Időnként oppozíciós magatartással szereti a kereteket feszegetni. Hangos beszéd jellemzi, mint nonverbális kifejező viselkedés. Szeret a társaság középpontjába kerülni, ugyanakkor különködés sem idegen tőle, mellyel felhívja magára a figyelmet. Időnként depressziós állapotba kerül néhány napig, ilyenkor elkerülő viselkedés jellemzi, és előfordul, hogy üresnek érzi magát, úgy érzi, mintha nem is létezne, közben

bűntudat is gyötri, értéktelennek érzi magát, lelki szárazságtól szenved. Korábbi krízisei mögött mindig érzelmileg megterhelő tárgyvesztés áll fent, például pótmamaként funkcionáló idősebb barátnővel való összeveszés, melynek háttérében olyan érzelmi elvárások szerepelnek Anita részéről, amelyeket a barátnők nem tudtak kielégíteni, ezért inkább elhagyták őt.

Édesanyja 14 évesen szülte, születése után rögtön csecsemőotthonba került 3 éves koráig ott nevelkedett. Apa ismeretlen. Három éves korában került nevelőszülőhöz. 2 éves volt, amikor az édesanyja börtönbe került három évre. Börtönből szabadulása után rendszeresen látogatta kislányát nevelőszülőjénél ötéves korától hét éves koráig, utána kapcsolatuk átmenetileg hosszabb időre megszakadt.

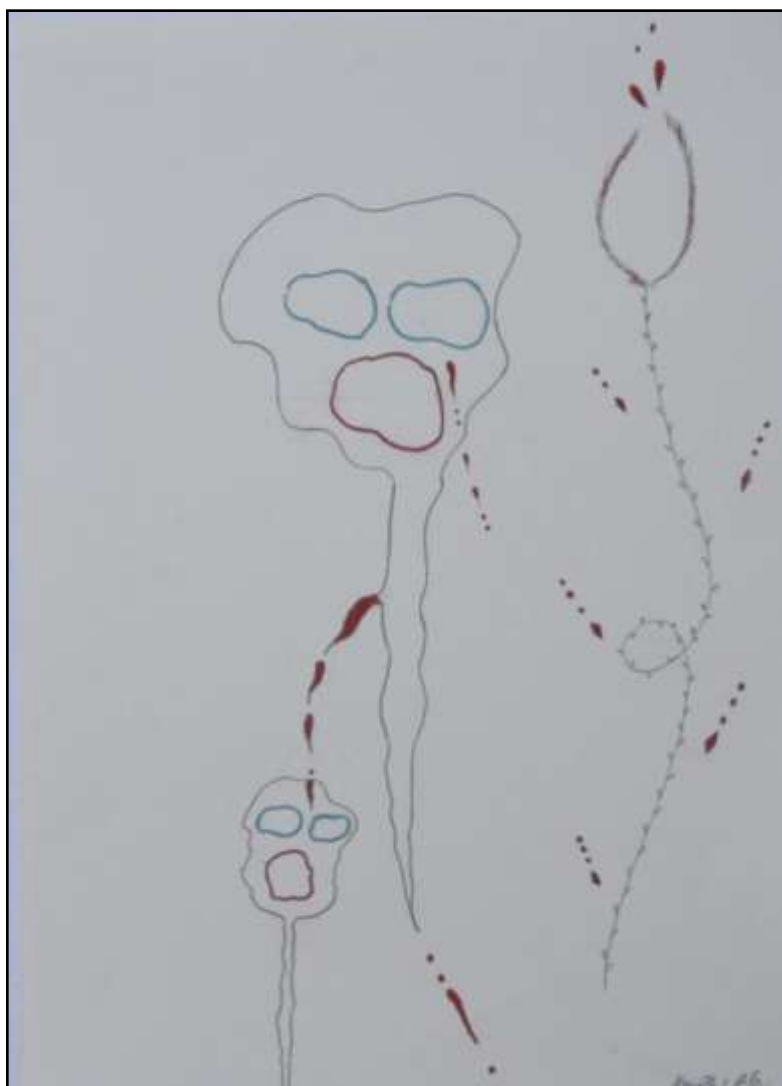
Nevelőszülőnél kezdetben nehezen barátkozott környezetével, azonban kislányként furcsa, titkos, felnőttek által nem kontrollált kapcsolata lett a családban nevelkedő serdülő fiúgyermekkel, akit később testvérének tekintett. A kamaszkorba érve hangulata labilissá vált, érzelmileg kiegyensúlyozatlan lett. Volt szuicid kísérlete is. 14 éves korában gyógyszerrel próbált meg öngyilkosságot elkövetni barátjával való veszekedés miatt.

Közben a nevelőszülő súlyos gerincműtéten esett át, hosszadalmas, nehézkes volt a gyógyulása, egészségi állapota nem jött teljesen helyre. A serdülőlány nevelését 15 éves korától már nem vállalta, így hozzánk, a Gyermekotthonba került. Mind a nevelőszülő, mind a szakértői bizottság véleménye és a Gyámhatósági határozat is elsősorban Anitát hibáztatja, hogy magatartása miatt Gyermekotthonba kellett kerülnie, melyet büntetésként élt meg. Az elkerülés miatt nagyfokú bűntudat feszítette, a kialakult helyzet miatt felelősnek tartotta magát, elhagyottnak, kisémmizettnek érezte magát.

7. ábra „Ha belül fáj, fájjon még jobban” 16 éves serdülő lány rajza

Az alkotó interpretációja: - „Ezen a rajzon egy kéz látható, ahol az ujjakon vér folyik, meg egy szúrós virág megy végig a tenyér alatt, ez a falc, ezt a bekerülésem miatt kezdtem el csinálni, az elveszettségem miatt. Akkoriban rendszeresen pengével vagdostam a kezemet, a karomat, akkor töltöttem a 14 évet. Az akartam, hogy ne csak a lelkem fájjon, hanem a testem is.” (7. ábra.) A falcolás drámai képi kifejezése jelenik meg a rajzon. A lelki szárazság szenvedése idején üresnek érzi magát, úgy érzi, mintha nem is létezne. Azért is falcol, hogy egy erőteljes fájdalmat okozó külső inger segítségével létezését igazolja, hiszen ilyenkor belső állapotát nem tudja mentalizálni, csak egy külső reflexióval tudja értelmezni. Ez az explicit mentalizáció azonban szimbolikussá is válnak a rajzlap síkján, ami ugyan olyan értékű lehet mint a valóságban ezért válhat gyógyító erejűvé.

8. ábra „A belső fájdalom” 16 éves serdülő lány rajza

Az alkotó interpretációja: - „A következő rajzon egy olyan figura látszik, amelyiknek a feje egy buborék, olyan semmilyen, a teste nagyon vékony, az is buborékféle, a szeme kék, a szája tűzvörös, a szeméből tűzvörös könnyek folynak, és folyik is le az arcán, és ott a szíve tájékán még vörösebb, és ott a szíve vérzik. A szíve vérzik, és van alatta egy ugyan olyan élőlény, emberke, aki ugyan úgy néz ki, és ez a vér rajta folyik végig. És van egy virág, ami nagyon-nagyon szúr, és abból is a vér folyik. Ebben a rajzban itt azt érzem, hogy van valaki, aki nincs is, és ez az én fájdalmam, hogy ez a valaki, aki ott van, az még sincs számomra.” (8. ábra.)

Mint látható az önszbeszéd, a fájdalom a sebzettség és a vér itt is áttevődött a rajzi kifejezésvilágára.

9. ábra 17 éves serdülő lány rajza

Az alkotó interpretációja: - „Ez egy madárféle, akinek nagyon hosszan elnyúlik a keze és nagyon erősen markolja a Napot. Az összes ujjával fogja, szinte szorítja. A nap sárga, citromsárga és narancssárga, elég élénk színek. A sugarak azok bordók. Itt a madár annyira nagyon fogja ezt, szinte szorítja. Ez a valakihez tartozni, valakihez kötődni, valakinek ott lenni. Más szín nincs is rajta, csak a nap és ez a vörös sugár.” (9. ábra.)

A csecsemőotthonban eltöltött három év nagyon hosszú idő volt életében. A gondozók napi műszakváltása nagyon sok felnőttöz való igazodást várt el a kis csecsemőtől, akik ráadásul nem is értek rá a megfelelő intenzitású és idejű intim együttlétre, ráhangolódásra. Ezért a kötődélmélet szerint ambivalens típusú kötődés alakult ki nála, aminek legfőbb jellemzője a kiszámíthatatlanság. Továbbá a stern-i értelemben vett énpeszichológia szerinti szelf-mag képződés és interszubsjektívitás kiépülése is hiányos volt. (A hosszú csecsemőotthoni elhelyezés mögött alkalmas nevelőszülő hiánya, és rosszul értelmezett jogelvek, joggyakorlat áll, amely nem elsősorban a gyermek érdekeit, hanem a szülő, jogait veszi figyelembe.) Három éves kora után ugyan nevelőszülőhöz került, azonban ez sem pótolta nála maradéktalanul azt a hatalmas szeretethiányt amit elszenvedett csecsemőkorában. Ezt az érzelmi, kapcsolati hiányt, korai traumát fejezi ki rajza, amit az aranyat izzó augusztus témájának feldolgozása váltott ki nála. A nap az érzelmi melegség

szimbólumává válik, interpretációja pedig, hogy a madár nagyon erősen markolja a Napot, az elementáris megkapaszkodási vágyra utal. Így a téma feldolgozása egyben művészetterápiás gyógyító erővé válik az alkotás során.

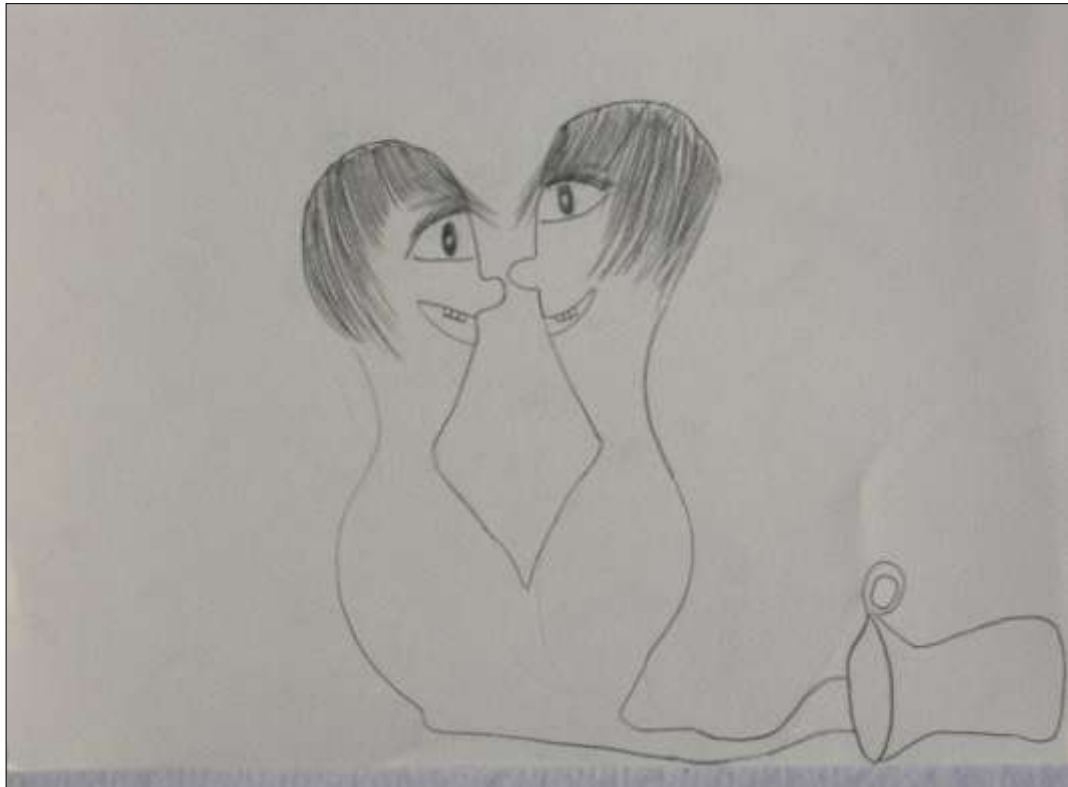
10. ábra 21 éves korában készült

Az évekkel később készült 10. ábrát 21 éves korában rajzolta, mely a lelki folyamatok szempontjából a 9. ábra folytatása. Itt már elengedni kezdi a Napot, a görcsös szorításból mutatva, hogy az elementáris érzelmi vágy oldódni látszik benne, az elaboráció folytatódik.

11. ábra 23 éves korában készült

A 11. ábrán a folyamat tovább folytatódik, az előző képhez képest, a Nap jóval nagyobb, sugárzóbb lesz, míg a két felé ágazó, ollószerűen komponált virágbimbók kisebbednek az előző rajzhoz képest. Ugyanakkor a virágbimbók, a száruk átszíneseznek energiával töltődnek a Nap melegével, így a belső érzelmi hiány állapot megváltozik, belső lelki energiával töltődik.

12. ábra 17 éves korában készült

Ezen a 17 éves kori rajzán (12. ábra) már nem csak az elementáris másikba való kapaszkodás jelenik meg, hanem egyfajta szimbiotikus, egymásba olvadó állapot. A két fej szinte teljesen egyforma, individuális elkülönülés még nem látszik, bár egy női és férfialak sejlik fel, köztük mély intimitás látható, mindez egy bögréből folyik ki, amelyben keveredni szoktak az innivaló folyadékok. Az akkori évek idősebb barátnői kapcsolataira nagyon jellemző volt, hogy Anita a másik érzelmi állapotát élte meg sajátjaként, a másik kiszolgáltatottjaként. Elmondta, hogy, ha a másik szomorú akkor ő is szomorú, ha a másik maga alatt volt ő is, ha vidám akkor ő is vidám volt. Ebben a szimbiotikus állapotban nem mindig érzékelte saját érzelmi állapotait, ennek kompenzációjaként akkoriban azért is falcolt gyakran.

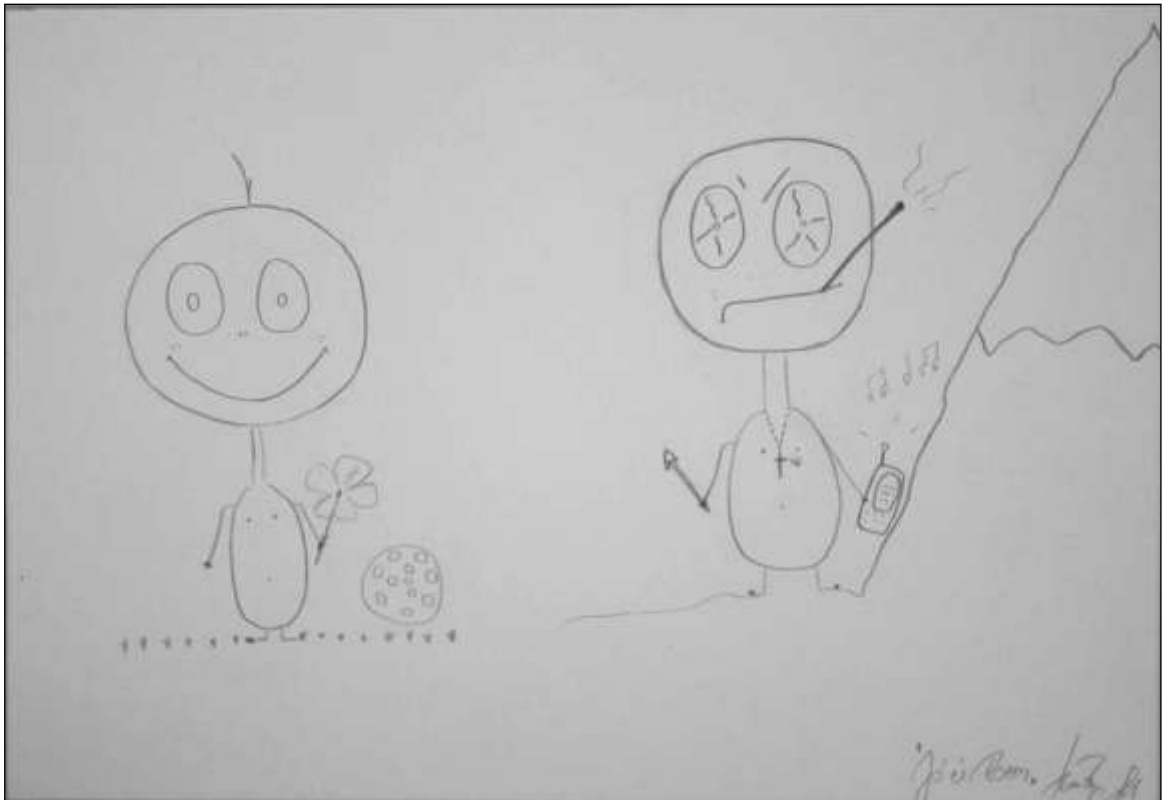
Mint már írtam Stern hangsúlyozza, hogy a korábbi pszichoanalitikus állásponttal szemben, az egészséges kapcsolatokban nincs összeolvadás, melyben az egyén elveszíti észlelési és személyes határait, úgyszólván elnyelődik vagy feloldódik a másik ember félig átjárható személyiségében. Már a csecsemő is az egészséges anya gyermek kapcsolatban a másikat különálló másagnak észleli, összeolvadás helyett egy olyan pillanatnyi együttlét élményről kell beszélnünk, ahol a másik a szelfet szabályozó tényezőként, de különálló szelfmagként jelenik meg. Ahol hiányoznak a határok és ezért az egyén a másik részének érzi

magát, ahol nem sikerül magát a másiktól megkülönböztetnie, mindenképpen éretlenségre utal, egyfajta regresszív állapotot mutat. Az érzelmi fejlődésnek a csecsemőkori elakadását láthatjuk ebben a rajzi példában is.

13. ábra 22 éves korában készült

Anita 22 éves korában 5 évvel később készült rajzán 13. ábrán, mely a lelki folyamatok szempontjából az 12. ábra folytatása, már óriási változásokat láthatunk. Nincs már összeolvadás, szimbiotikus állapot a figurák külön individuumként jelenek meg, határozott a nemi elkülönülés ismerhető fel az előző rajzhoz képest, bár még itt is visszatérő motívumként, egy közös bögrében láthatók, egyfajta közös burookban, ami átmenetet mutat a gyógyulás folyamatában.

14. ábra 22 éves korában készült

A következő rajzában (14. ábra) már ez a közös burok sincs meg, a bögre motívum eltűnt. Bár figuráin még infantilis vonásokat lelhattük fel, azonban ezt továbbra is humorral fűszerezi. Az elaboráció már egy még magasabb szintre lépett.

A négy rajz jól kifejezi azt a hosszú éveken át tartó folyamatot, amelyben korai érzelmi elakadásai fokozatosan oldódnak, érzelmi hiányai részben pótlódnak. Korábban nála jóval idősebb barátnői voltak, akiket nagyon megterhelt érzelmileg, egyfajta pótyanyát jelentettek életében. Amikor szerették volna leválasztani magukról, azt nagyon nehezen viselte Anita, ilyenkor súlyos, akár öngyilkossági kísérletig is fokozódó krízisbe került. Most már inkább vele egykorúakkal barátkozik, korábbi heves krízisei visszaszorultak.

15. ábra 22 éves korában készült

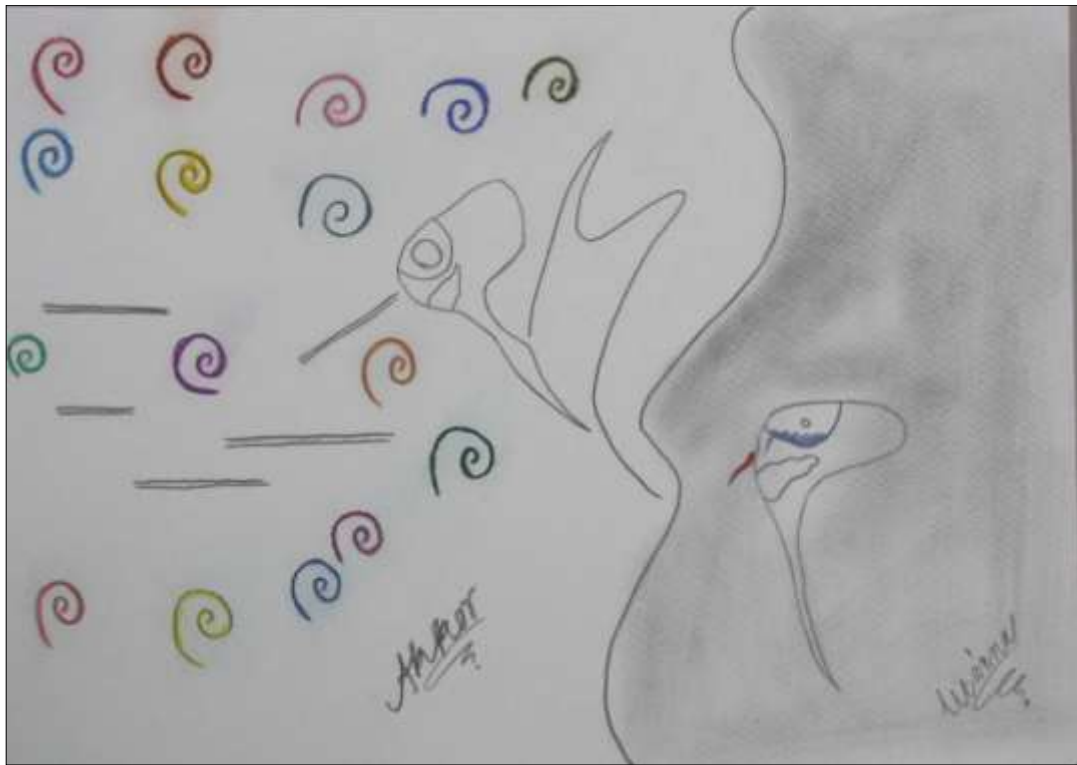
A 15. ábra egy nosztalgikus édesen bús ábrázolás arról (elmondása szerint), hogy mi lett volna ha vér szerinti édesanyja kíséri az iskolába gyermekkorában mindennap. A nézőben a kép ambivalens érzéseket vált ki. Megjelenik benne a vidámság, a humor, a gyermek örül, de ugyanakkor valami drámai fájdalom is belengi a torz figurákat.

16. ábra 22 éves korában készült

A 16. ábra az érzelmi labilitás képi kifejezésének gyönyörű példája. Emlékeztetek, hogy Anitát érzelmileg labilis személyiségzavarral diagnosztizálták. Az érzelmi labilitás következményeként fellépő szélsőséges érzelmi állapotok átélése inkább preverbális öntudatlanabb jellegű, amelyet jól kifejez a rajz mérleget imitáló kompozíciós elrendezése. Ugyanakkor a mérleg két végpontján megjelenő ellentétes érzelmi állapot narratív leíró jellegű. Bal oldalon egy sugárzó élettel teli virág, míg a másik oldalon egy síró arcú lufyszerű fej. Ebben már a hasítás jelenik meg, mely inkább verbális síkon, illetve narratív módon elbeszélve választja széjjel a dolgokat jó és rossz, kellemes és kellemetlen, fenyegető és

fenyegetett dolgokra, az egymásnak ellentmondó érzések, indulatok, impulzusok és szelf-
illetve tárgyrepresentációira.

17. ábra 20 éves korában készült

Az alkotó interpretációja: – „A következő rajzom, ó ez egy nagyon jó rajz – azt gondolom. Színes kis csiga félék vannak rajzolva, és van egy érdekes alak, aki nagyon-nagyon vigyorog, nagy fej, vékony test, szárnyakkal. Ennek a rajznak a háromnegyede színes. Négy hónapig drogfüggő voltam, teljes örületben voltam, nagyon is. Itt azt rajzoltam le, hogy milyennek láttam a világot. Amikor elkezdtem drogozni minden szép volt, minden jó volt. Nem volt gondom, meg voltam magammal elégedve. Mennyire szép volt minden, hogy nekem nincsen gondom, én boldog vagyok, én jól érzem magam. Színes a világ, és én nem látom, hogy mennyire jó világ van. Ez van lerajzolva, teljes repülés, ugye szárnyalás. A rajz felében, negyedében egy nagyon nagy szürkesség van, ugyan ez az alak, de nincsen rajta szárny, nagy fej, könnyes szem és vércsepp.

Ez volt a másnap, ez volt az élet, ez volt az igaz, a rémisztő, a valós. Miután azon az estén azt hittem, hogy mennyire boldog vagyok, és szép az élet, és én rendben vagyok, azután jött a zord igazság. Nem vagyok én senki, hogy én nem találom magam. Most, hogy ennyire hideg és zord minden, most merre tovább, most veszttem el igazán magam.” (17. ábra.) Ezen a rajzon is megtalálhatók a szélsőséges érzelmi állapotok átélésének képi kifejezései, emellett

még narratív módon elbeszélve jó és rossz állapotokra hasítja a megélt világot. Ugyanakkor a jó és rossz világok között nincs kapcsolódás, azokat egy éles vonallal elválasztja egymástól.

18. ábra 23 éves korában készült

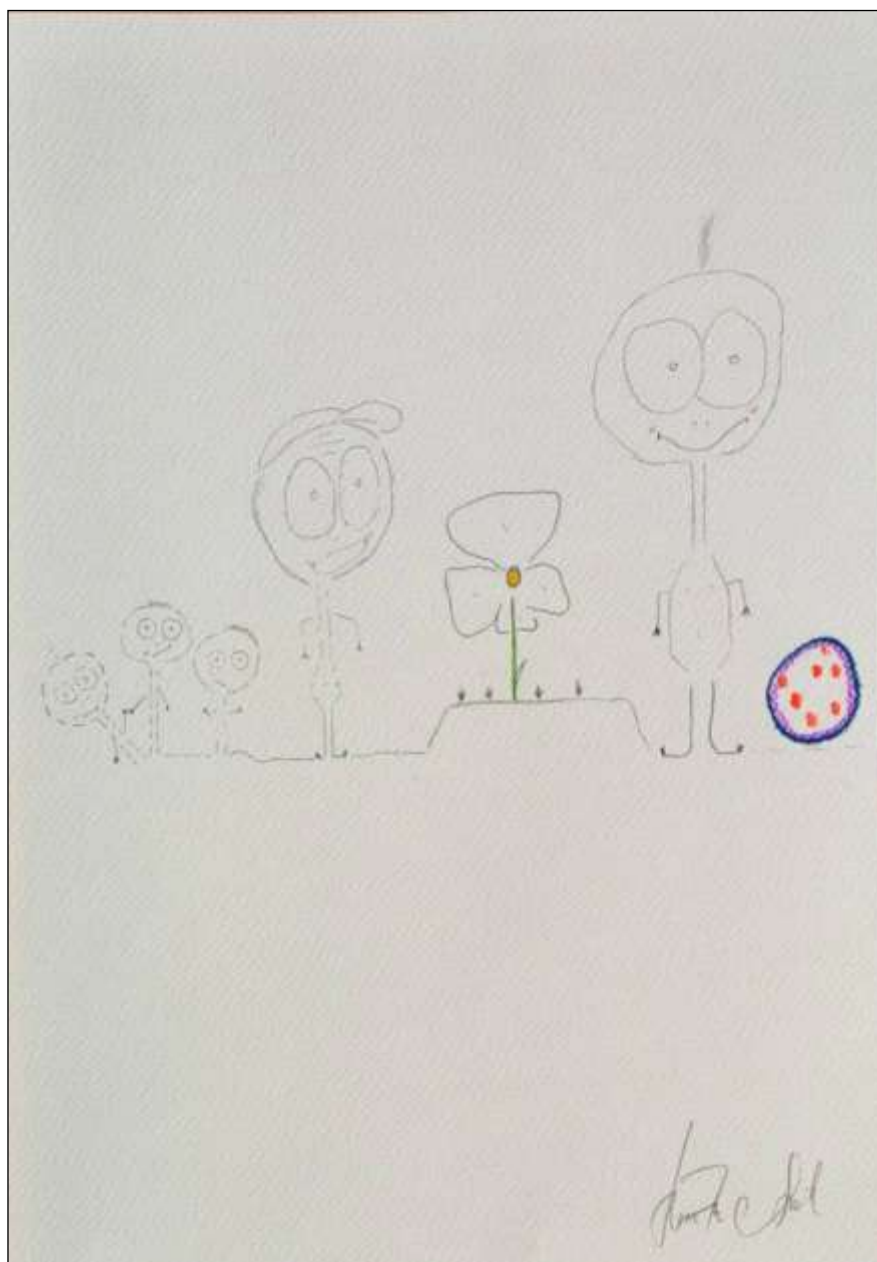
Az előzőhöz képest 3 évvel később készült rajzán (18. ábra) már a napfényes és a szomorú világok, illetve virágok között megpróbál kapcsolatot teremteni egy kis bizonytalan figura. A rajzi kifejezés gyönyörű képi példája a szélsőséges szelf-reprezentációk, az ellentétes személyiségrészek integrációjának kísérletére. Az érzelmileg labilis és így a borderline személyiségzavarban szenvedők szenvedésének egyik alapja az, hogy énjében nem tudja összekapcsolni a különböző érzelmi állapotokat, csak az az egyetlen érzelmi

valóság létezik amiben éppen aktuálisan van, nem érzékeli, hogy ebből kifog kerülni, lesz egy jobb, elviselhetőbb, vagy éppen kellemes érzelmi állapot is majd. Az integráció megjelenése rajzi sorozatában azt mutatja hogy lelki betegsége jelentősen tovább javult.

19. ábra 23 éves korában készült

A további rajzán, 19. ábra már az integráció erősödik meg, amelyet a rajzon a közepén lévő virág reprezentál, a sötét felhőjű esős, illetve a vidám világok között. Ráadásul a negatív érzelmi állapotot kifejező esőfelhő szélétől fútt esőcseppjei átlépnek a vidám lepke birodalmába, kifejezve, hogy nem minden fehér és fekete a realitások világában, minden jóban van valami rossz és minden rosszban van valami jó is.

20. ábra 23 éves korában készült

Utolsó rajzán (20. ábra) már egy egymáshoz kötődő ideális család, közösség képe jelenik meg, sok vidámsággal. Igaz ugyan, hogy a legkisebb gyermek, a rajz ránézéstve baloldalán éppen leesni készül, de a mellette levő megfogja, nem engedi leesni.

Anita “rendszerabúzus” áldozata lett: csecsemőotthoni hospitalizációs ártalomként kell értékelnünk az ott eltöltött hosszú időt, életének első legfontosabb három évét. Életünk első éveiben alakulnak ki a legfontosabb pszichés alapok a későbbi egészséges kötődéshez,

érzelem- és indulatszabályozáshoz. Esetünkben, Anita későn, három éves kora után került nevelőszülőkhöz, tizennégy éves koráig élt ott, de sajnos ez az időszak is igen ellentmondásosan alakult életében a nem megfelelő nevelőszülői tanácsadó munka következtében. A viharos kiskamaszkorban ahelyett, hogy egy támogatói munka eredményeként a tanácsadó a nevelőszülőt átsegítette volna a nehéz időszakon, tipikus bűnbakképzés kialakulását segítették elő. Hiszen 14 éves korában kiemelték és hozzánk, a Gyermekotthonba helyezték el, s ezért Anitát okolták hatalmas büntudatot helyezve rá, tovább traumatizálva őt. Ennek ellenére nevelőanyja és a mostohabátyja maradtak a legfontosabb személyek életében, hiszen 22 éves korában felvett rajztesztjén, mind ház, mind férfirajzába belevetítette őket, ami azt mutatja, hogy 8 év elmúltával még mindig erősen foglalkoztatja őt a velük eltöltött idő. Mindkettőhöz ambivalensen kötődik, melyet jól kifejez rajzain a groteszk attitűd.

A borderline személyiségzavarban szenvedők mentalizációja gyenge, elégtelen, fejlesztésre szorul. Ez nem meglepő, hiszen ha valakit nem fogadnak el, az aláássa a belsőállapotok észlelését. Mint láttuk Anitát sem anyja, sem nevelőanyja nem értette meg, nem tudták őt maradéktalanul elfogadni, sőt durva, traumatizáló játszmákat is kialakítottak vele.

A gyermekotthonba kerülésének krízise igen elhúzódott nála, ami heves reakciókat váltottak ki, falcolta magát. Szerencsére ezt az önsebzést feldolgozta rajzaiban és a tünet egy év után elmúlt. Bontakozó vallásossága is átsegítette öngyilkossági krízisein. Többször élt át megrázó erejű istenélményt. Ezekben az elragadtatásokban egy mindent betöltő, határtalan szeretetet élt át. Elmondta, hogy ez az a szeretet amit egész életében keresett kapcsolataiban, de soha sem kapott meg, most értette meg, hogy ezt egy emberi kapcsolattól nem lehet elvárni, ezt csak az Isten adhatja meg, így az interszubsztivitás élmény áterjedt nála transzcendens dimenziókba. Ez a gyógyító erejű felismerés realisabbá tette kapcsolatai iránti elvárásait, így már nem érte számára feldolgozhatatlan trauma, többet nem voltak szuicid kísérletei.

Mind serdülőkori rajzai, mind későbbi rajzi sorozata szép ívet mutat gyógyulásának folyamatában. Mostani rajzai összevetve a régiekkel szépen mutatják kötődési zavarának fokozatos gyógyulását. Egyre inkább a másikat is különálló másagnak észleli, összeolvadás helyett a másokban felfedezhető individuuum csodáját éli meg. Mostanában a nálánál jóval idősebb barátnők helyett, vele egykorú barátnői lettek.

Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy hosszú évek óta folyó biztonságot adó kapcsolatunk is gyógyító hatású számára. Bennünket a rajzterápia hozott össze, ő mint alkotó,

én mint segítő művészetterapeuta, s egyben a nem létező vérszerinti apa pótlásaként jelenlévő apafigura, dolgoztunk együtt.

Kuritárné Szabó Ildikó a borderline betegek körében végzett pszichoterápiás tevékenységről beszámoló hatástanulmányában azt írja: „*A belső üresség érzése múlik el utoljára a hosszú pszichoterápiában részt vevő betegeknél is, csak a terápia utolsó fázisában, évek múltával, miután a terapeutától hosszan megtapasztalt gondoskodás élményét internalizálni tudta a beteg, s a belső világát életteli, pozitív reprezentációk népesítik be. A modern pszichoterápiák tükrében a borderline beteg elhagyatott, semmibevert, megsebzett, kétségbeesett ember, aki megfelelő terápiás tartással stabilizálható, s szelídül, ha kielégítetlen igényeire válaszolunk. Felkészülhetünk korunk nagy kihívására, a súlyos személyiségdeficitekkel rendelkező, gyökértelen, céltalan, kapcsolatok és értelmes élet után sóvárgó, de ennek megteremtésére képtelen, a belső űrt veszélyes pótszerekkel feltölteni próbáló emberek támogatására, gyógyítására.*”¹⁰ Én is ennek szellemében igyekeztem támogató, elfogadó kapcsolatot nyújtani Anita számára, s ebben a művészetterápia fontos szerepet kapott, hatékony eszköznek bizonyult.

Hospitalizációs ártalmak következményei a csecsemőotthonban

Anita történetét megismerve most pedig vizsgáljuk meg a rendszerabúzus hospitalizációs ártalmait közelebbről. A csecsemőotthonban nevelkedő kisgyermek gyakran szenvednek el hospitalizációs ártalmakat, elsősorban érzelmi elhanyagolást, mely később kötődési zavarokhoz, felnőve személyiségzavarokhoz vezethet. „...hiszen az indulatkezelési probléma a csecsemőotthonban nevelkedő gyermekek egyik klasszikus tünete. Az indulatkezelési probléma, vagyis az impulzuskontroll zavar a súlyos, alig befolyásolható korai sérülések közé tartozik. Az első években alakul ki, és a csecsemőotthonban éveket eltöltött gyermekeknél nagyon gyakran megtalálható.”¹¹ írja Dr. Kardos Ilona gyermekorvos, pszichiáter 2003-ban.

Hospitalizációs ártalmakat Dr. Pikler Emmi a hetvenes években vizsgálta a csecsemőotthonokban.¹² Főbb megállapításai összefoglalóan a következők: Akarati megnyilvánulások hiánya, a gyermek passzív bábú a felnőtt kezében, viselkedése passzív.

¹⁰ Kuritárné Szabó Ildikó: Bizonyítékokon alapuló optimizmus – Kórlefolyás vizsgálatok és pszichoterápiás hatástanulmányok borderline betegek körében. Budapest, Pszichoterápia Folyóirat, 2010. 19. évfolyam 6. szám.

¹¹ Dr. Kardos Ilona: Tudósítás a Pszinapsziszról, avagy a király meztelen Budapest, Család Gyermek Ifjúság folyóirat 12 évfolyam 2 szám, 2003. 39. oldal

¹² Pikler Emmi A hospitalizmus megnyilvánulási formái napjainkban. Budapest, Magyar Pszichológiai Szemle, 33 évfolyam, 5 szám, 1976. 441-447. oldal.

Jellemző a gyermek felnőtthez fűződő kapcsolatának személytelensége. A felnőtt és a gyermek közötti valódi figyelem nem jön létre. Hiányzik az együttlét során az együttműködés, az események akció-reakció jellege, hiányzik az ehhez szükséges kölcsönös érdeklődés. Hiányzik a csecsemő, illetve a kisgyermek kifogyhatatlan kezdeményező-készsége. Nagyobb kisgyermek a földre vetik magukat, arccal a padló felé, szinte a padlót átölelve.

Sajnos ez a rossz helyzet a 21. század elején is változatlan maradt a hazai csecsemőotthonokban. Erről számol be Hodosán Róza (2008) vizsgálatában a befogadó nevelőszülőkkel és örökbefogadó szülőkkel készült interjúk konklúziói alapján: *„A nevelőszülők leírásai alapján általános, hogy minden gyermek korához képest lemaradást mutat a gyermekkori fejlődés összes területén. Ennek életük későbbi szakaszában meghatározó szerepe lesz. Szinte minden gyermek beszéd-, mozgás-, pszichés, szociális viselkedési lemaradást mutat, különösen akkor, ha több időt töltött az intézményes gondozásban. Teljesen ismeretlen számukra a külső környezet, annak minden tárgyával és szereplőjével meg kell ismerkedniük, amikor elhagyják az otthont, és ez az ismerkedés a környezetváltás traumáján túl rendkívül nagy megterhelést jelent számukra. Nem ismerik a külső világ zajait és látványát, nem ismernek embereket, sokszor még sosem láttak férfiakat, állatokat, járműveket, ezek megjelenése szorongást, riadalmat kelt bennük. Koruktól, alkatuktól, sérüléseiktől függően lassan alkalmazkodnak a külvilághoz, a nevelő, vagy örökbefogadó szülők felkészültsége és hozzáértése meghatározó ebben a közös munkában. Ez a munka sokszor éveket vesz igénybe, de vannak olyan problémák, melyek évek múltán is jelentkeznek, mint például az ágyba vizezés, tanulási, magatartási problémák.”¹³*

A hospitalizációs ártalmak módszertani okai

Bár Dr. Pikler Emmi nagyon jól ismerte a hospitalizációs ártalmakat a csecsemőotthonokban, azonban nem jött rá, hogy Ő és főképp munkatársai által kidolgozott szocialista csecsemőotthoni módszertan a felelős elsősorban ezekért. Ennek fő tényezője az a még ma is élő nevelési elv, amely előírja, hogy a gondozónők, kisgyermeknevelők csak korlátozott érzelmekkel viszonyuljanak a csecsemőkhöz és így a gyermekekhez fűződő kapcsolatuk személytelen lesz, az érzelm tükrözés nem biztosított. Továbbá a világtól való

¹³ Hodosán Róza: Merre visz az út? A Pest megyei bezárt kisgyermekotthonok volt lakóiról szóló utánkövetéses vizsgálat összegző tanulmánya (I. rész) Budapest, Család Gyermek Ifjúság folyóirat 17 évfolyam 2 szám, 2008. 20. oldal

elzártág és ingerszegény környezet is alaposan okolható. Dr. Kardos Ilona a következőket írja erről (2003). „*A módszer a falanszter világ torz képződményei közé tartozik. Aki még nem ismerné a Pikler-módszert, itt szeretnénk megismertetni vele, hogy lássa az abszurditását. Eszerint a csecsemőotthoni gondozásnak kevés számú felnőtthöz fűződő bizalmas viszonyként, kinevezett pótanya figurával lenne a kerete. A gyermekkel való foglalkozás a gondozási funkciók köré — pl. etetés, fürdetés — szerveződik, miközben a gondozónőknek nem szabad anyai érzelmeket éreznők, még kevésbé mutatniuk a csecsemő iránt, nehogy kötődjön a csecsemő. E helyett az érdeklődés a javasolt attitűd. A módszer nem más, mint a kötődési zavar egyik lehetséges forgatókönyve, és megvalósítása sem más, mint a foglalkozás körében elkövetett érzelmi bántalmazás. Az érzelmi bántalmazás a kötődési igény — amelyről tudjuk, hogy biopszichológiai szükséglet, vagyis ösztön szinten működik — elutasításával, valamint annak a megakadályozásával valósul meg, hogy megfelelő, kötődést biztosító figura jelenjen meg a csecsemő életében.*”¹⁴

A tudományos szocializmus eszmevilága különösen rányomta a bélyegét az akkori kor pedagógiájára és pszichológiájára. Az uniformizálás, az egysíkú gondolkozás volt e jellemző. Nem teljesen helyes, ha csak Pikler-módszert emlegetünk, hiszen az elég sokrétű, helyesebb, ha szocialista szemléletű nevelési módszerekről beszélni, hiszen korlátozott érzelmekkel viszonyulás elvét a csecsemőotthonban a Falk Judit Pikler Emmi munkatársa dolgozta ki. 1977-ben megjelent cikkében először a „kötelezően elítélendő burzsoá megnyilvánulást”, a kapitalista országok gyakorlatát bírálja meg. „*Míg az anya-gyerek kapcsolatra és annak zavaraira vonatkozó vizsgálatok, terápiás tapasztalatok és a belőlük leszűrt családi nevelési következtetések egyre differenciáltabbakká váltak, addig az anya nélkül, intézetben nevelkedő gyerekek helyzetének javítására, fejlődésének előmozdítására irányuló próbálkozások kevésbé voltak sikeresek. Az erre vonatkozó vizsgálatok többsége, mivel magát a jelenséget nem értelmezi egészen helyesen, téves következtetésekre jut.*

A javítási kísérletek nagy része abból indul ki, hogy a csecsemőotthoni környezet ingerszegény, az ott nevelkedő gyerekek élete egyhangú, élménye kevés és így kevés alkalmunk van ismeretszerzésre. Vannak, akik ezen úgy akarnak segíteni, hogy különféle vizuális és akusztikus ingereket iktatnak be (pl. dekorálják a szobát, magnetofonszalagról vagy rádióból zenét közvetítenek) — hiszen a családban is van mindenféle szobadísz, és ott is szól a rádió. Sokszor azzal vélik megfelelőbbé tenni a környezetet, hogy újszülöttkortól

¹⁴ Dr. Kardos Ilona: Tudósítás a Pszinapsziszról, avagy a király meztelen Budapest, Család Gyermek Ifjúság folyóirat 12 évfolyam 2 szám, 2003. 39. oldal

kezdődően játékszert akasztanak a gyerekek ágyára, vagy pontosan kidolgozott sémák alapján meghatározott élményekhez kívánják juttatni és meghatározott ismeretekre kívánják oktatni őket.

Az anya hiányának következményeként az intézetben nevelkedő csecsemők esetében bizonyos jelenségek hiányát szokták említeni, így elsősorban az anya által közvetített szenzoros ingerek hiányát, az együttjátás-tanulás hiányát, a felnőttel töltött idő rövidségét. Ezért a gyermekekkel foglalkozó személyek számának emelésével igyekeznek a gondozónőknek a gondozásra fordítandó idejét csökkenteni. Növendékeket, időszakosan alkalmazott diáklányokat, más intézeti dolgozókat, önkénteseket vonnak be a gyerekek közvetlen ellátásába, hogy a gondozónő idejének legalább egy részét testi dédelgetésre, együttjátásra, vagy a gyerekek tanítására fordíthassa. Vagy pedig az így bevont, gyakran változó személyekre bízák a dédelgetést, a játékot, a gyerekek tanítását. E megoldásokat azért választják, mert 8 — 10 csecsemőnek csak megközelítően megfelelő gondozása mellett sem lehet a gondozónőnek ideje arra, hogy a gondozáson kívüli időben ilyen feladatokat is elvégezzen.

Találkozunk ilyen törekvésekkel a hazai csecsemőotthonokban is, de e módszerek szisztematikus alkalmazásáról számos közlemény van a szakirodalomban. [Caldwell, Casier, Damborska, Dennis, Koch., Manova, Meers, stb.]. (Megjegyzés: mind kapitalista országbeli szerző.)

Bár eléggé vitatható, hogy milyen tényleges eredmény várható, az előírásra adagolt akár rendszeres, akár rendszertelen gyöngédségtől, a módszerek eredményességét részeredményeken mérik és a mérleg rendszerint pozitívnak tűnik. Ezt a látszatot még csalókan fokozza az a körülmény is, hogy a gyerekek a korábbi tapasztalatokhoz vagy szisztematikus vizsgálatok esetén a kontrollcsoporthoz képest jobb kedélyállapotba is kerülnek, derűsebbek, kontaktus- képebbek. Egész viselkedésük azonban alapjában változatlan. Érdeklődésük viszonylag könnyen felkelthető, magukban azonban iniciatívaszegények. Ha a sok ember, akivel kapcsolatba kerülnek, elég kedvesen bánik velük, akkor bíznak a felnőttekben, mégpedig minden felnőttben, válogatás nélkül, senkihez sem ragaszkodva különösebben.

A személyiségfejlődés Pikler¹⁵ által említett aberrációjának megelőzésében tehát ezek a módszerek nem segítenek.”¹⁶ Elismeri ezen „burzsoá” módszerek eredményeit, de

¹⁵ Pikler Emmi A hospitalizmus megnyilvánulási formái napjainkban. Budapest, Magyar Pszichológiai Szemle, 33 évfolyam, 5 szám, 1976. 441-447. oldal.

lekicsinyli, ugyanakkor, amit kínál helyette, mint már láttuk katasztrofális következményekkel jár.

Sajnos a nemzetségi, több generáció együttélésén alapuló nagycsaládos analógia helyességét is elveti. *„A kulturális antropológia tapasztalataira hivatkozva többen úgy vélik, hogy ha egyetlen, szeretetteljes gondoskodás tölti ki a gyerek ébrenléti idejének elég nagy részét, még akkor is fejlődhet károsodás nélkül, ha sűrűn cserélődnek körülötte az emberek. Azok azonban, akik ezeket a nevelési körülményeket az intézeti neveléssel hasonlítják össze, figyelmen kívül hagyják azt, hogy mást kívánnak gyerekektől is, felnőttektől is, a kulturális antropológia által tanulmányozott társadalmakban, mint a családon alapuló modern társadalomban.”*¹⁷ Hozzá kell tenni, hogy a szocialista társadalmi felfogás az volt, hogy minden korábbi társadalmi alakulat az emberiség tévelygése volt, így sokszor nem igen vették figyelembe az emberi psziché és szociális viszonyok azon megnyilvánulásait, aminek az alapja biológiai meghatározottságú, amelyet azonban azóta az evolúciós pszichológia már jórészt feltárt.

Az érzelmek korlátozásának elvét a következőkben fejti ki éppen a személyesség védelmében. *„A gondozónő és a gyerek közti kapcsolat, bár az anyával való kapcsolat helyettesítésére hivatott, alapvető jellegzetességeiben különbözik attól. Mások a gyökerei, más a motivációja, más komponensekből áll és más a sorsa is.*

Minden olyan követelés, amely a gondozónőtől az ösztönös anyai magatartáshoz hasonlót kíván, veszélyes. A gondozónőnek a gondozás személyességének fokozása mellett mindig tudnia kell, hogy nem saját gyermekét neveli. Bármilyen érzelemgazdag és odaadó is, foglalkozása keretein belül kell maradnia. Ez érdeke neki is és gondozottainak is. A heves érzelmeken alapuló, spontaneitásban gazdag kapcsolat — ha látszólag olykor gyümölcsöző is — nyugtalanságot teremt mind a gyerekekben, mind a gondozónőben. A gyerekekben olyan igényeket támaszt, amelyeknek egy intézet keretein belül nem lehet eleget tenni. A kielégíthetetlen érzelmi várakozásokat és követeléseket ébresztő gondozónő szükségszerűen csalódást és fájdalmas frusztrációt okoz, ő maga pedig nyugtalanságot és büntudatot érez, mind az általa felszított és ki nem elégített igényeket támasztó, mind pedig a többi, kevesebb odaadással ellátott gyerek miatt. Büntudata és nyugtalansága pedig gyakran

¹⁶ Falk Judit: A gondozónő—gyerek kapcsolat személyességének jelentősége és alapfeltétele a csecsemőtthonban Budapest, Magyar Pszichológiai Szemle, 34 évfolyam, 1 szám, 1977. 38 - 39 oldal.

¹⁷ Uo., 40. oldal.

türelmetlenségbe, sőt agresszivitásba torkollik. Ráadásul a szeretett gyerek eltávozása mintegy érzelmileg kifosztottan hagyja őt magát is, és nehezíti a más gyerekek felé fordulását. A gondozónőknek, miközben elegendő melegséget nyújtanak minden gondozottjuknak, ellenőrzés alatt kell tartaniuk saját érzéseiket, nehogy a gyerekek az ő kontrolálatlan és korlátozatlan emócióik tárgyaivá váljanak. Ha sikeres nevelők akarnak lenni, ösztönös anyai érzések helyett a gyerekek egész fejlődési folyamata iránti érdeklődésükkel kell feléjük fordulniuk. Az érzelmek hevességét az érdeklődés intenzitásának kell felváltania.”¹⁸ Megjegyzem, amely érkelődésre a túlterhelt gondozónőnek már nem marad ideje!

Az objektív feltételek (1 gondozónő 8 babára) nem minden esetben teszik lehetővé, hogy késlekedés nélkül reagálni tudjanak minden egyes baba akcióira. Így a babák önindította aktivációja a világ felfedezésére csökken, bekövetkezhet az ismeretlen ingerekre való viszonylagos tompultság, vagy fenyegető mivoltának megélése, amely a későbbiekben már nehezen korrigálható.

Az 1996-ban Csecsemőotthonok Országos Szövetsége által kiadott „A csecsemők és kisgyermek gondozása és nevelése intézetben” című módszertani kiadvány még szintén ugyanezen elveket teszi kötelezővé a gondozóknak, és azóta a Magyarországi Pikler-Lóczy Társaság képtelen volt az újabb csecsemőkutatásokon alapuló, immár korszerű kiadvány készíteni a szakma számára. A Szocialista elvekhez görcsösen ragaszkodnak. A gondozási folyamat van a középpontba állítva, nem pedig az érzelmi nevelés, a kötődési és szociális képességek fejlesztése. „Csak akkor várható, hogy minden csecsemő és kisgyermek megkapja az egészséges fejlődéshez szükséges, biztonságot nyújtó őszinte érdeklődést és figyelmet, ha a gondozónő képes meghitt, személynek szóló kapcsolat, kialakítására, de ugyanakkor biztonságos distancia megtartására is...Abban kell a támogatás, hogy a kapcsolat létrejöttön, a gondozónő érdeklődése a gyermek iránt intenzív és tartós legyen. Másrészt, hogy ne kötődjön túl heves érzelmekkel egyik gyermekhez sem, azaz a meghitt kapcsolatban is képes legyen saját érzelmeinek bizonyos határt szabni. Hiszen ha ez a tudatos kontroll hiányzik, akkor könnyen kelt olyan igényeket a gyermekben, amelyeket intézeti kereteken belül nem tud kielégíteni, s ez mindkettőjükben nehezen elviselhető feszültséget és az egész csoportban nyugtalanságot okoz.”¹⁹ Az emberben óhatatlanul felmerül, hogy akkor mennyire lehet meghitt az ilyen kapcsolat, mennyire elégíti ki a kisgyermek érzelmi igényeit, hol van belőle

¹⁸ Uo., 44. oldal.

¹⁹ A csecsemők és kisgyermek gondozása és nevelése intézetben, Budapest, Kiadta: Csecsemőotthonok Országos Szövetsége, 1996. 43-44 oldal.

az érzelmi tükrözés adekvátsága? „*A pszichésen elérhetetlen anya például eléggé távolságtartó, válaszkészsége alacsony és mechanikus módon lép kapcsolatba a gyermekével.*”²⁰ (Peter Fonagy, 2008).

A még a szocialista rendszerben dolgozó idősebb kisgyermeknevelőink elmondták, hogy 3-4 gondozónő váltotta egymást, több felnőttel nem találkozhatott a csecsemő, kisgyermek. Ha valamelyik gondozónő valamilyen ok miatt kiesett, külső helyettesítő nem jöhetett, a meglévő stábra, pedig ez hatalmas terheket rótt, ami gyakran kiégéssel végződött.

A rendszer napi gyakorlata nagyon katonás volt, szigorúan be kellett tartani a merev módszertani elveket, szabályokat, a rugalmasság, egyéni improvizáció tiltott volt. Módszertani ellenőrzéskor beültek az ellenőrök és órákon át figyelték a gondozónőt, hogy minden gondozási munkafázist az előírtaknak megfelelően végzi-e el. A vér szerinti szülők gyermekeiket csak ablakon keresztül nézhették meg, közvetlenül nem érinthették meg, de az ételeket behozó konyhalányok sem vehették fel őket. Egyszerre túl sok baba jutott egy kisgyermeknevelőre, ezért nem jutott elég idő a közös játékra, érzelmi ráhangolódásra. A kisgyermek élettere ingerszegény, sivár volt, játék tárgyak sokkal kevesebben voltak. Levegőztetni kivitték ugyan az udvarra azonban, a környékre sétálni, játszótérre vinni már nem maradt elég idő energia.

Hospitalizációs ártalmak csökkentése csecsemő- és kisgyermeknevelő csoportunkban

A hospitalizációs ártalmak csökkentése érdekében Riffert Andrea és Hegedűs Judit szociálpedagógus kolléganőimmal a szocialista szemlélettel radikálisan szakító új módszereket dolgoztunk ki, új gyakorlatot vezetünk be. A kisgyermekgondozók nálunk már nem korlátozzák le érzelmeiket a csecsemővel, a kisgyerekekkel való együttlétben, így az interszjektív tér adekvátan megvalósulhat. Vallják a gondozók, hogy az érzelmeiket meg kell élni és át kell tudni adni a gyermekeknek. Sokszor figyelhető meg a bekerülő, már a vérszerinti családjában elhanyagolt csecsemőkön, kisgyermekeken az apátia jelei. Ebből az állapotból is tudatosan igyekeznek kimotoztatni, kapcsolatteremtő képességeit fejleszteni. Minden tevékenység közben tudatosan visszajelzik és ezzel visszatükrözik a baba érzelmi állapotát. „*a csecsemők a saját tetteik helyett az érzelmekkel reagáló szociális környezetre fordítanak egyre nagyobb figyelmet. Az anya arcáról leolvasható válaszok, melyeket az anya a csecsemő érzelmi állapotaira ad, tökéletes példái a majdnem kontingens válaszoknak – a*

²⁰ Peter Fonagy, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman: Mentalizáció a klinikai gyakorlatban, Fordította Bulath Máté, Budapest, Oriold és Társai Kiadó 2011.

csecsemők éppen az ilyeneket kezdik figyelmükkel előnybe részesíteni.....kiemelkedő fontosságú az, hogy az érzelmi tükrözés a tanítás minden jellemzőjével bír: a csecsemővel érzelmileg összehangolt tanító ösztönösen nyújt ismereteket a csecsemő szubjektív érzelmi állapotairól... Végeredményben a csecsemő arra szocializálódik, hogy saját magára és belső világára is figyelmet fordítson. Ezzel együtt a csecsemő egyre szilárdabb szubjektív szelf – érzetet alakít ki, és képessé válik az érzelemszabályozásra.....Az anya képessége, hogy gyermekét úgy reprezentálja az elméjében, mint akinek érzései vágyai és szándékai vannak, segít a gyermeknek felfedezni belső élményét az anya reprezentációin keresztül. Ez a reprezentáció az anya-gyermek interakciók és a gyermek fejlődésének számos szintjén, különböző módokon valósul meg. Az érzékeny gondoskodás középpontjában az áll, ahogy az anya a gyermek pillanatról pillanatra változó mentális állapotait figyeli, és ahogy ezeket eleinte gesztusokkal és cselekvéssel, később szavakkal és játékkal reprezentálja. Mindez a gondoskodás nélkülözhetetlen ahhoz, hogy végül kialakuljon a gyermek saját mentalizáció képessége”²¹ (Peter Fonagy, 2008). Arra törekszünk, hogy a kisgyermeknevelők elmetudatos módon a csecsemő mentális állapotait képes legyen kontingensen felismerni, (vagyis megfeleljen a baba aktuális viselkedésének,) és azt elmére utaló módon, gesztusokkal kísért beszédjével visszatükrözni. E mellett a saját gondozónői rendszerre is nagy figyelmet fordítunk. Minden kisgyermeknevelőnek van 1-2 hozzátartozó gyermeke, akivel intenzívebben foglalkozik, ezt az egyéni törődést még jobban elősegíti az élettörténeti napló vezetése. A dolgozói kollektíva, a rendszeres szupervízió jellegű eszmegbeszélők pedig segítik, megtámogatják a kisgyermeknevelőt a szükségszerűen bekövetkező elszakadás okozta fájdalom feldolgozásában.

Tudatosan igyekeznek fejleszteni a babák önálló akaratát. Például öltöztetéskor felmutatnak neki egyszerre két rugdalózót, amelyikre hosszasan fixálódik a tekintete azt adják rá. Minden gondozási tevékenység közben mondják neki, hogy éppen most mit csinálnak vele. Ezeket a tevékenységeket nem sietik el, kívárnak, igyekeznek a baba fejlődési ritmusához alkalmazkodni. A következő soron lévő babának előre megmondják, hogy most ő fog következni. A nagyobbacska kisgyerekeket már bevonják apró teendőikbe. Népi mondókák, dajkarímek alkalmaznak az ölbeli játék során, mely elősegíti az interszubjektívitás érvényesülését.

A gyermekek biztonságérzetét szolgálja a napirend pontos betartása is. A fejlesztő pedagógus is előre megbeszélte a terv szerint foglalkozik a gyerekekkel.

²¹ Uo., 77. 85, 95. oldal.

Mi merjük bátran alkalmazni a nyugati országokban már elterjedt módszereket. Önkénteseket hosszútávon vontunk be elsősorban dajkálásra, játéokra, sétáltatásra a környéken, hogy még több foglalkozás jusson egy-egy kisgyerekekre. Az önkéntesek ugyanakkor nem végeznek gondozási, ápolási feladatokat, azokat továbbra is a kisgyermeknevelők látják el. A gyermekotthon többi nagyobb lakóját serdülőket, fiatal utógondozott felnőtteket is bevontunk az önkéntes munkában. Ezt a feladatot nagyon élvezik, az ő személyiségfejlődésükre is igen jó hatással van. Természetesen szakmailag felkészítettük őket, és folyamatosan kontrolláljuk irányítjuk, munkájukat kellő gyakorisággal időbeosztással. Modellként a nemzeti, több generáció együttélésén alapuló nagycsaládos régi paraszti család áll. A kisebb- nagyobb gyerekeket nemcsak a szülők, hanem az egész család nevelte. Akár 15-25 főből álló, együtt élő, többgenerációs nagycsalád felel meg az emberiség evolúciósan kialakult természetes közösségi létállapotának. *„A testi gondozás mellett a kisbabának szeretetre, gyöngédségre, szellemi nevelésre is nagy szüksége volt. A csecsemő életrendje szabályos lüktetéséből, a bölcső ringatásából, az altatódalból környezete gondoskodását, szeretetét, a biztonságot érzékeli, az altatódal dallama, a mondókák ritmusa, a beszéd ütemessége leköti figyelmét, megnyugtatja. Anyja úgy mosdatta, etette, hogy közben beszélt hozzá, dúdolgatott. Ülni, járni tanulását rímek, mondókák, kedves szavak kísérték. Csak a kényeztetés kedvéért azonban ritkán vették ölebe a kicsit, hiszen erre senki sem ért rá. Ha nagyon rítt a gyermek, vagy esténként ráérősebben azonban szülei, nagyszülei vagy nagyobb testvérei mindig szántak egy kis időt a legkisebbre is... A kicsinek másfél éves koráig is a bölcső volt az alvóhelye, ha azonban kistestvére született, hamarabb kiszorult onnan. A gyereknek a bölcső után állandó és önálló fekvőhelye már nem volt, a család helyzetétől, a testvérek számától függően különböző alkalmi fekhelyeken aludt, általában többedmagával... A bölcsőből kiszorulva télen a jó meleg kemencesut volt a kisgyermek következő hálólhelye, itt többen is elfértek és nem fáztak.”*²² (Fügedi Márta)

Judy Dunn a King's College London Egyetem professzora a testvérkapcsolatok és a mai nagycsaládok kutatója, kutatócsoportja kutatási eredményei szerint a testvérek között felnövő gyerekek fejlettebb „puha képességekkel” (soft skills) rendelkeznek, ami olyasmiket foglal magába, mint kommunikációs készség, szervezőképesség, rugalmasság, csapat-orientáció, érzelmi intelligencia, motiválhatóság és kreativitás. Továbbá jobban tűrik, ha nem elégül ki azonnal minden vágyuk, mert megtanulták, hogy ki kell várni a sorukat és a

²² Fügedi Márta: A gyermek a matyó családban, Miskolc kiadta: Herman Ottó Múzeum, 1988. 37. oldal

motorikus képességeik – csúszás-mászás, járás, stb. is – is hamarabb fejlődnek ki, mint az egykéké. A következőket írja 1984-ben egy interjúkon alapuló vizsgálat részeként: *„Igen, valóban azt hiszem, hogy a nagy család hatással van az ember szociális fejlődésére, mert az együttélés során kénytelenek vagyunk tekintettel lenni egymásra. Kialakul egyfajta egység, és ezzel együtt az egymáshoz kötődés érzése is. Bár a magánélet nagyon bészükül, szinte nincs is, az emberben kialakul egyfajta csoportszellem. Ami együtt jár a dolgok közös átgondolásával és mindenki számára észszerűen elfogadható döntések meghozatalával. Meg vagyok győződve arról, hogy sokkal erősebb a mások iránti figyelem azokban, akik nagy családból származnak, mint azokban akik kis családokban nőnek fel.”*²³ (Dunn Judy)

Az önkéntesek bevonásával igaz ugyan, hogy így több emberhez is kötődik a kisgyermek, azonban a saját gondozónői rendszer alkalmazása mégis biztosít egyfajta anyahelyettesítőt. Továbbá a csecsemőotthoni csoportunkban a cél elsősorban a szociális képességek, az érzelemszabályozás fejlesztése, nem pedig egy hosszútávra, évekre tervezett mély kötődés kiépítése, mint a szocialista csecsemőotthonokban, hiszen itt a gyermekek átmeneti jelleggel néhány hónapig maradnak csak. A tartós kötődést majd a nevelőszülő, vagy az örökbe fogadó szülő fogja kiépíteni. A célunk a nevelőszülőhöz, az örökbe fogadó szülőhöz való sikeres kötődés elősegítése.

Fontos törekvés a gyermekeket minél gyakrabban kimozdítani az intézmény relatív ingerszegény környezetéből: sétákra, játszótérre, piacra, stb. vinni őket, főképp ebben nyújtanak nagy segítséget az önkéntesek.

Naponta biztosított a látogatás a hozzátartozók részére, a gyermek napirendjéhez igazítva, minden esetben a szülővel történő egyeztetést követően. A vérszerinti szülő a gyermek gondozásában is részt vehet, nincs tőle elzárva.

Már most látható eredményeink vannak. A kisgyermekek sokkal kiegyensúlyozottabbak lettek, tele vannak kezdeményezőképeséggel, jó kapcsolatteremtő készséggel. A mostanában már kikerült gyermekek nevelőszüleiktől azt a visszajelzést kaptuk, hogy nagyon meglepődtek, hogy milyen könnyen alkalmazkodtak új környezetükhöz és a kötődés kialakulása is milyen gyorsan megy végbe. Igaz ugyan, hogy az elején mindenkivel próbáltak kapcsolatot felvenni a kisgyermek, de néhány hónap múlva ez a magatartásuk visszaszorult, és az idegenekkel tartózkodóak lettek, a nevelőszülőkhöz kötődésük fokozatosan megszilárdult. Ugyanakkor az idősebb kisgyermekgondozók

²³ Dunn Judy: Testvérek Fordította: Gervai Judit, Budapest Gondolat 1990. 74 oldal.

beszámoltak arról is, hogy a 80-as évek szocialista csecsemőotthonában akkoriban milyen nehezen váltak le a gondozónőről, illetve panaszkodtak az akkori nevelőszülők, hogy milyen nehezen indult el a kötődés, és mennyire megviselte a kisgyermeket a gondozási helyváltás.

21. ábra Csecsemő- és kisgyermeknevelő csoportunk gyermekszobája

23. ábra Érzelmtükrözés

24. ábra Játék a kisgyermeknevelővel

Bízunk benne, hogy az intézeti hospitalizációt jelentősen visszaszorító reformjaink hozzájárulnak majd a jövőben, hogy Anitához hasonló történetek ne ismétlődjenek meg. Továbbra is folytatjuk az utánkövetést, és a nevelőszülők, örökbefogadó szülők visszajelzéseinek tanulságait beépítjük napi gyakorlatunkba. (21-24. ábra)

Irodalom

1. Dániel N. Stern: A csecsemő személyközi világa Fordította Dr Balázs-Piri Tamás, Budapest, Animula Kiadó 2002.
2. Dr. Tényi Tamás: A pszichodinamikus pszichiátria a legújabb pszichoanalitikus eredmények tükrében Budapest, Animula, 2000.
3. Peter Fonagy, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman: Mentalizáció a klinikai gyakorlatban, Fordította Bulath Máté, Budapest, Oriold és Társai Kiadó 2011.
4. Csibra Gergely és Gergely György: Ember és kultúra, A kulturális tudás eredete és átadásának mechanizmusai Budapest, Akadémiai Kiadó 2007.
5. Rudolf Arnheim: A vizuális élmény, Az alkotó látás pszichológiája Budapest, Aldus Kiadó 2004.
6. Hárdi István: Dinamikus rajzvizsgálat, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt. 2002.
7. Vass Zoltán: A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai Budapest, Flaccus Kiadó 2006.
8. Feuer Mária A gyermekrajzok fejlődéslélektana Budapest, Akadémiai Kiadó 2000.
9. A pszichiátria magyar kézikönyve. Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt. 2003.
10. Dr. Gerő Zsuzsa: A gyermekrajzok esztétikuma Budapest Akadémia Kiadó, 1974. Flaccus Kiadó Bp. 2003.
11. Kuritárné Szabó Ildikó: Bizonyítékokon alapuló optimizmus – Kórlefolyás vizsgálatok és pszichoterápiás hatástanulmányok borderline betegek körében. Budapest, Pszichoterápia Folyóirat, 2010. 19. évfolyam 6. szám.
12. Pikler Emmi A hospitalizmus megnyilvánulási formái napjainkban. Budapest, Magyar Pszichológiai Szemle, 33 évfolyam, 5 szám, 1976. 441-447. oldal.
13. Falk Judit: A gondozónő—gyerek kapcsolat személyességének jelentősége és alapfeltétele a csecsemőotthonban Budapest, Magyar Pszichológiai Szemle, 34 évfolyam, 1 szám, 1977. 37- 46 oldal.
14. Hodosán Róza: Merre visz az út? A Pest megyei bezárt kisgyermekotthonok volt lakóiról szóló utánkövetéses vizsgálat összegző tanulmánya (I. rész) Budapest, Család Gyermek Ifjúság folyóirat 17 évfolyam 2 szám, 2008. 13-24. oldal

15. Dr. Kardos Ilona: Tudósítás a Pszinapsziszról, avagy a király meztelen Budapest, Család Gyermek Ifjúság folyóirat 12 évfolyam 2 szám, 2003. 38 - 40. oldal
16. A csecsemők és kisgyermek gondozása és nevelése intézetben, Budapest, Kiadta: Csecsemőotthonok Országos Szövetsége 1996.
17. Dunn, Judy: Sibling relationships in early childhood University of Michigan Child Development Vol. 54, No. 4 (Aug., 1983), pp. 787-811
18. Fügedi Márta: A gyermek a matyó családban, Miskolc kiadta: Herman Ottó Múzeum, 1988.
19. Dunn Judy: Testvérek Fordította: Gervai Judit, Budapest Gondolat 1990.
20. Horváth Anita, Platthy István: Egy gyermekvédelmi gondoskodásban felnőtt lány lelki gyógyulásának folyamata a képzőművészeti alkotáson át a Szentlélekben való újjászületésig Pécs, 50 éves Pécsi Gyermekotthon jubileumi emlékkönyve 2011.
21. Platthy István: Állami gondozott gyerekek és fiatalok személyiség fejlesztése és képzőművészet eszközeivel Budapest, Fejlesztőpedagógia szakfolyóirat (Vizuális nevelés) 6. évfolyam, 1994/2-3. szám.
22. Platthy István: Kamaszkori személyes mítoszok, Gyermekotthonban élő fiatalok rajzainak elemzése Budapest, Fejlesztőpedagógia szakfolyóirat (Gyermekvédelem – válaszütnál) 14. évfolyam, 2003/4-5. szám.
23. Platthy István: A korai gyermekrajz fejlődési folyamat bemutatása saját gyűjtésű rajzok alapján, összehasonlító elemzése az ősi képzetekkel Budapest, Fejlesztőpedagógia szakfolyóirat (Egyenlő esélyek – egyenlőtlen esélytelenségek) 17. évfolyam, 2006/1. szám.